

Filozofická fakulta Univerzity Palackého

v Olomouci

KATEDRA SLAVISTIKY

SEKCE UKRAJINISTIKY

PŘEKLAD REÁLIÍ V DÍLECH JURIJE VYNNYČUKA

Z UKRAJINŠTINY DO ČEŠTINY

magisterská diplomová práce

**Translation of realia in works of Yuriy Vynnychuk from Ukrainian to
Czech language**

Vypracovala: Bc. Anastasiia Konakhovych

Vedoucí práce: Mgr. Uljana Cholodová, Ph.D.

2023

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně pod dohledem vedoucí práce a uvedla jsem všechny použité prameny.

V Olomouci, dne

Podpis

Srdečně děkuji Mgr. Uljaně Cholodové. Ph.D. za podporu a také katedře slavistiky za konzultace, rady a připomínky, které mi byly během psaní diplomové práce poskytnuty.

Podpis

Obsah

Úvod.....	5
I. Překlad jako zdroj interkulturní komunikace.....	6
1.1. Interkulturní komunikace v překladu.....	6
1.2. Typologie druhů překladu.....	7
II. Přehled vývoje uměleckého překladu.....	10
2.1. Náhled do vývoje českých uměleckých překladů.....	10
2.2. Náhled do vývoje ukrajinského uměleckého překladu.....	16
III. Tradice česko-ukrajinského překladu.....	24
3.1. Historie překladu z češtiny do ukrajinštiny.....	24
IV. Zvláštnosti využití reálií v překladu.....	28
4.1. Základní definice pojmu reálie.....	28
4.2. Klasifikace reálií.....	30
4.3. Překlad reálií a způsob jeho provedení.....	33
V. Analýza reálií v českých překladech děl Jurije Vynnyčuka.....	36
5.1. Tvorba Jurije Vynnyčuka a jeho překlady.....	36
5.2. Obecná charakteristika povídek Jurije Vynnyčuka.....	39
5.3. Způsoby překladu reálií ve sbírkách „Chachacha“ a „Příběhy z Haliče“.....	41
Závěr.....	48
РЕЗЮМЕ.....	50
Použitá literatura.....	55
Přílohy.....	60
Anotace.....	65

Úvod

Za téma své diplomové práce jsem si zvolila problematiku překladu reálií. Mám zájem o tento obor výzkumu především kvůli aktualitě, protože pořád se objevují nové termíny, v současné době se přeloží velký počet umělecké literatury, to se týče i otázky česko-ukrajinských vztahů. Přes to, že česky a ukrajinský národy mají společné etnické kořeny, dost často pro českého rodilého mluvčího je těžké pochopit pojmy nebo zvyky, které pro Ukrajince jsou všednostmi. Známa česká překladatelka Rita Kindlerová tvrdí: „... Žije tu hodně Ukrajinců, ale masový příchod ukrajinských dělníků v 90. letech zapříčinil spíš negativní vztahy mezi oběma národy. Gastarbeiterů je tu pořád dost, ale myslím, že už je pohled Čechů na Ukrajince obecně spíše pozitivní. Problémem ovšem zůstává, že Češi o Ukrajině prakticky nic nevědí. Hlavně v oblasti kultury. Bohužel, ukrajinská kultura zůstává dost omezená¹...“

Především za první cíl jsem si postavila určit definici pojmu „reálie“. Otázkou definici termínu „reálie“ se zabývá mnoho českých, ukrajinských a světových vědců: Jiří Levý, Maksym Rylskyj, Vilem Komisarov, Roman Jakobson, Vilém Mathesius atd. Také mým účelem je prozkoumat historii překladu jako vědy. Určit hlavní typy překladu a roli uměleckého překladu ve společenském a kulturním životě. Nejdůležitějším je vymezit druhy reálie ve slíbených povídkách. Oddělit způsoby převodu reálií.

Takže cílem této práce je rozpracovat problematiku překladu ze synchronního hlediska a to na materiálu povídek Jurije Vynnyčuka „Chachacha“ a „Příběhy z Haliče“. Autorkou českého překladu povídek je Rita Kindlerová, a právě za cíl mám jistit jaké metody překladu použila při převodu reálií.

Podle mého názoru, osobnost Jurije Vynnyčuka v současné ukrajinské literatuře je významnou. Jeho tvorba je zařazena do postmoderní ukrajinské literatury, spisovatel pracuje v různých uměleckých žánrech jako román, antiutopie, divadelní hry, poezie. Také píše publicistiku, mystifikace, bibliografické a vlastivědné knihy, zabývá se uměleckým překladem.

Hlavní část práce se skládá se dvou částí, teoretické a praktické, které se rozdělují na rozdíly. První teoretická část se věnuje obecné teorii a vymezením pojmů. Ve praktické části se věnuje rozpracování překladu reálií ukrajinského jazyka, frazeologismů, způsobům převodu reálií.

¹ Podle Natalka Sňadanko, et. Rozhovor s editorkou antologie *Expres Ukrajina*, Ritou Kindlerovou., <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23755/kindlerova-rita>.

I. Překlad jako zdroj mezikulturní komunikace

1.1. Interkulturní komunikace v překladu

Překlad je určitě dávný a důležitý druh lidské činnosti. Bez něj bylo by těžké si představit takové důležité historické události jako: stvoření velkých říše, které byly obývané četnými a vícejazyčnými národy, zpevňování kultury vládnoucího národa, šíření náboženského a sociálního učení.

Prostřednictvím překladu probíhá nepřímá komunikace lidí, patřících do různých kulturních společností, kde je kulturním zprostředkovatelem překladatel. Z tohoto důvodu vědci uznávají skutečnost, že překlad znamená nejen přechod z jednoho jazyka do druhého, ale také z jiné kultury do jiné.

Termín „mezilidská komunikace“ nebo „interkulturní komunikace“ byl uveden Georgem Tregerem a Edwardem Hallem. Podle ně mezilidská komunikace je komunikace mezi představiteli různých kultur, kdy jeden účastník objeví kulturní odlišnost jiného. Jedná se o výměnu informací, pocitů, názorů představitelů různých kultur. Projevuje se v podnikání, cestovním ruchu, sportu, osobních kontaktech, vědeckém a vzdělávacím světě a td.

Vlastně tento pojem přerostl v celou vědu která studuje rýsy verbální a neverbální komunikace lidí patřících do různých národních, jazykových a kulturních komunit.

Alena Jaklová navazuje na tom, že interkulturní komunikace závisí od znalostí cizího jazyka:“ Ovládání jazyka komunikačního partnera nebo nějaké společné třetí řeči je bezesporu potřebný předpoklad dorozumění.“² Také autorka mluví o roli reálii v mezilidské komunikaci. Ujišťuje to, že hlavním problémem v interkulturní interakci je ten fakt, že ne všechna slova lze exaktně přeložit, protože reálie označující jev, v jiné kultuře neexistuje nebo daná slova má jiný význam. Autorka dává jako příklad česko-německou komunikaci, výraz konkurz. V němčině to slovo má význam bankrot, když v českém rozumnění je vypsání konkurzu na volné místo. Znalost reálii a hodnot cizí kultury je velmi důležitá, někdy může vést k nedorozuměním. Německý výraz nicht wahr (česk. že ano?) jako pro Němci stejně jako pro Češi je kontaktní prostředek, který má význam formální ryze. Avšak v německém prostředí používání tohoto lexikálního prostředku považuje se za nezdvořilé. Stejnou funkci má americký pozdrav How are you?, je známo, že rodilý mluvčí neočekává pravdu o našich problémech. Je to tak zvaná společenská konvence, a povědomí o konvencích v cizích jazycích a naše reakce na ni má vliv nejen na dorozumění, ale i na chování z hlediska partnera, na hodnocení naše osoby.

Podle mého názoru, překlad je důležitou částí interkulturní komunikaci. Překlad pomáhá integraci dvou odlišných kultur a zrychluje proces porozumění. Dobrá znalost reálii pomáhá nejen zkvalitnit překlad uměleckého díla, ale i vyhnout se nedorozuměním v komunikaci.

² Podle Jaklová, Alena et. Interkulturalita a interkulturní komunikace, České Budějovice, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, s.2.

1.2 Typologie druhů překladu

Nyní se podíváme na definici termínu „překlad“. Jedná se o písemný převod původního textu z jednoho jazyka do druhého, který provedl překladatel. Teorie překladu jako samostatná disciplína, která se začala rozvíjet na počátku 20. století. Plný rozvoj však tato věda získala až po druhé světové válce³. Roman Jakobson, který se považuje za teoretika překladu, ve svém článku „On Linguistic Aspects of Translations“ („O jazykových aspektech překladu“), který byl publikován v roce 1969, uvádí tři typy překladu:

1. Interlingvální (mezijazykový překlad) – je to nejznámější forma překladu;
2. Intralingvální (vnitrojazykový) překlad – překlad v rámci jednoho jazyka, sem patří přizpůsobování starého textu současnému čtenáři, pro něhož je starý text nesrozumitelný;
3. Intersémiotický (meziznakový) – je to překlad mezi různými znakovými systémy, například filmová adaptace románu.

Roman Jakobson rozděluje Intersémiotický překlad na několika podtypů: Na převod z verbálního jazyka do jazyka vizuálního (fotografie, výtvarné umění, sochařství, architektura); překlad do jazyků kinetických (t. j. tanec, pantomima); jazyků auditivních (hudba); jazyků intermediálních (film, opera)⁴.

Jiný názor na definici překladů měli čeští lingvisti Vilém Mathesius a Vladimír Procházka. Podle nich překlad není jenom nahrazení jednoho jazyka druhým, ale i funkční náhrada kulturních prvků. Taková náhrada nemůže být celou, protože požadavek "překlad je nutno číst jako originál" sotva lze provést, tak jak nelze celkem přizpůsobit text k normám jiné kultury⁵.

Podle H. Mirama je překlad komplexní jednotou, složenou z propojených komponentů:

- elementy a struktura původního jazyka;
- elementy a struktura jazyka překladu;
- soubor transformací, které umožňují transformovat elementy a strukturu původního jazyka v elementy a strukturu jazyka překladu;
- jazykové systémy, které jsou zahrnuté do překladu (podle strukturálního typu mohou být analytickými, syntetickými, flektivními, polysyntetickými, implicitními, explicitními, atd.);
- pojmový obsah a organizace původního jazyka;
- pojmový obsah a organizace jazyka překladu;
- vzájemný poměr mezi pojmovým obsahem původního jazyka a jazyka překladu⁶.

Známý lingvista a překladatel Vilen Komissarov uvádí, že je překlad funkční interakcí jazyků. Do této interakce patří viditelné prvky a jejich odvozené elementy. Viditelné prvky v překladu jsou

³ Podle https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/134785/SpisyFF_436-2015-1_7.pdf?sequence=1.

⁴ Podle Jakobson, Roman et. On Linguistics Aspects of Translations, In The Translation Studies Reader, 2000(1959), s.115.

⁵ Podle <http://referatu.net.ua/referats/54/44648/?page=7>.

⁶ Podle Мірам, Г. Е. et. Основи перекладу, Київ, Ельга, Ніка-Центр, 2002, s. 52.

části slov, slova a slovní spojení původního textu. Odvozené elementy tohoto textu jsou podle autora části slov, slova a slovní spojení jazyka překladu.

Podle Maksyma Rylského je překlad historický konstrukt, jenž vznikl na základě ústní lidové slovesnosti, která se přetvářela v národní jazyk a kulturu, jež toužila dosáhnout vysoké úrovně a poznat vrcholnou světovou kulturu⁷.

Moderní translologie stále neuvedla přesný rozdíl mezi definicemi druh a typ překladu. Proto se dodnes za druh a typ překladu často považuje proces provádění (písemně nebo ústně). Proto existují takové druhy překladů:

- 1) Písemný překlad se provádí příslušným písmem nebo kódovanými znaky;
- 2) Tlumočení (ústní překlad): existují dva poddruhy tlumočení a) Konsektivní tlumočení a b) Simultánní tlumočení.

Provádění konsektivního překladu nevyžaduje použití speciálního zařízení. Tlumočník používá tzv. tlumočnický zápis (tlumočnickou notaci), který umožňuje zaznamenat sdělení mluvčího a reprodukovat ji v jazyce překladu s pomocí použití vertikálních záznamů speciálních znaků.

Simultánní tlumočení vznikalo ve 20. letech 20. století kvůli podnikateli Edvardu Fileinovi. Jeho společnost vyrobila první zařízení pro simultánní překlad: byla to budka, vybavená telefonem a mikrofonom. V ní se nacházel tlumočník, slyšel řeč mluvčího v telefonním sluchátku a tlumočil do mikrofonu. Jeho tlumočení šlo přímo do sluchátek posluchačů. První ukázka simultánního tlumočení proběhla na zasedání Ligy národů v roce 1926. Od té doby se simultánní překlad stal hlavním na velkých akcích mezinárodního úrovně.

Poddruhem písemného překladu je autorizovaný překlad. Je to překlad, s kterým souhlasil autor díla, protože ví o vysoké profesionální úrovni překladatele. Kupříkladu, díla Julesa Verna přeložila Marko Vovčok.

Dalším druhem překladu je strojový překlad. Je to proces překladu z přirozeného jazyka do jiného s pomocí počítače. Tento typ překladu není založen na duševní činnosti elektronického stroje, ale na základě složitých mechanických operací. Elektronický překladač nedělá nic bez přímého zásahu člověka (operátora). Ve své paměti má určitý počet slov, při potřebě tak může nabídnout možnosti překladu, ze kterých operátor vybírá tu správnou variantu. Operátor musí pečlivě přečíst strojovou verzi překladu a porovnat každou větu s originálem. Elektronický stroj může překládat i termíny, nebo vlastní jména či reálie společensko-politického života. Ale jsou nedostatky, které omezují rozsah jeho použití pro společensko-politické a populárně-vědecké texty. Strojový překlad nemůže zvládnout odborné vědecké texty, umělecká díla, biblické texty, texty zákonů mezinárodních dohod nebo básnická díla, protože úroveň nespĺňuje požadavky ohledně

⁷ Podle Загородонець, Галина, et. Перекладацька спадщина М. Рильського як невід'ємна частина взаємозбагачення культур, Філологічний дискурс, Хмельницький: Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2015, s.73.

věrohodnosti textu⁸. Co se týče vývoje strojového překladu v České republice, tak zde má dlouhou tradici. Na českém území existuje řada akademických a komerčních systémů strojového překladu: PC Translator, Transen, Skik, Eurotran, anglicko-český strojový překladač APAČ, systém pro překlad mezi ruštinou a češtinou RUSLAN⁹.

Iryna Batina ve své příručce „Teorie a praxe překladu“ vymezuje čtyři druhy překladu:

1. Plný překlad je překlad, který zachovává veškerý textový materiál a strukturu textu původního jazyka, zřídka lze dopustit změnu nebo zjednodušení dlouhých vět.

2. Zkrácený překlad – je překlad, který nereprodukuje všechny části nebo strukturu celého původního textu, a to z různých důvodů: politických, metodických, etických, náboženských nebo věkových. Příkladem takového překladu může být příběh Jonathana Swifta „Gulliverovy cesty“ pro děti mladšího věku, z něhož se vydává první části nebo zkrácený překlad románu „Chaloupka strýčka Toma“ Harriet Beecher Stoweové.

3. Přizpůsobený překlad. Je to kombinovaný překlad, je strukturálně omezen a obsahově zjednodušen, protože se zaměřuje na čtenáře určitého věku, většinou pro mládež nebo čtenáře školního věku. Původní text se zjednodušuje aby sdělil zajímavý příběh a užitečné nápady z poznávacího, morálního, etického a estetického hlediska. Jedná se o co nejpřesnější přenesení takových idejí do daného jazyka. Rodina Hrinčenko byla vynikající ve přizpůsobeném překladu, zakladatelé edici světové literární klasiky pro děti.

4. Abstraktní překlad je poddruhem zkráceného překladu a jeho cílem je sdělit hlavní vědecké, sociálně-politické, ekonomické, právní, lékařské závěry a návrhy a při tom zachovávat celistvost vět a odstavců: také zachovat obsah a stylistické rysy originálu.

5. Překlad – anotace se považuje za anotaci uměleckého díla nebo vědecké práce. Cílem takového překladu je obeznámit uměleckým dílem. Druhem překladu-anotaci je anotace-recenze, která se používá v nakladatelstvích přeložené literatury, vědecké literatury, filmech atd. Existují tři typy anotace-recenze: a) pozitivní; b) nesouhlasná/negativní; c) neutrální.

6. Zkrácený selektivní překlad. Tento specifický druh překladu je tvořen z textů nebo uměleckých děl za účelem seznámit čtenáře s fragmenty obsahu příslušných dokumentů nebo textů¹⁰.

Důležitou roli zde hraje **umělecký překlad**. Je to zvláštní druh překladu, a jeho cílem je nejen převést obsah díla do cizího jazyka, ale také předat cizojazyčnému čtenáři vliv a emoce, které cítí rodilý mluvčí při čtení práce. Česká vědkyně Božena Bednaříková tvrdí, že překlad uměleckého textu je pojímán nejen jako dialog dvou jazyků, ale i jako dialog dvou různých kultur. Každé dílo je kulturně zapojeno a je součástí jisté historické poetiky a určitého estetického systému. Překladatel

⁸ Podle Батіна, Ірина et. Теорія та практика перекладу, Київ, Київський університет права, 2011, s. 8.

⁹ Podle MF DNES: Stroj živého překladatele hned tak nenahradí.

¹⁰ Podle Батіна, Ірина et. Теорія та практика перекладу, Київ, Київський університет права, 2011, s.9.

může zvolit možnost konformní, tj. zprostředkovat čtenáři hodnoty, které i nadále budou pocítovány jako cizí, nebo se může uchýlit k jistému stupni adaptace, a vyjít vstříc domácí kulturní tradici¹¹. V některých případech překladatelé mohou přidávat „vlastní“ hrdiny, části nebo události, aby zprostředkovali plný obsah díla a jeho hlavní myšlenku pro cizojazyčného čtenáře. Takovou metodu využil Dmitrij Kovalenin překladatel díla Haruki Murakamiho „Hon na ovci“ do ruštiny. Úspěch a svébytnost ruského překladu tohoto japonského díla je v tom, že překladatel přidal do původního textu mnoho ruských reálií a kultury text obohatil slangem mládeže a vytvořil nové kapitoly tak, aby přiblížil text vzdálené kultury kultuře vlastní. Změnil jména hrdinů a tímto způsobem „vysvětlil“ hlavně obsah japonského díla ruskému čtenáři. Můžeme konstatovat, že překlad je umění, které se neliší od uměleckého psaní. Jedná se hlavně o úspěch literární v cizojazyčném prostoru závislé na práci překladatele.

II. Přehled vývoje uměleckého překladu.

2.1. Náhled do vývoje ukrajinského uměleckého překladu.

Role uměleckého překladu literárních děl obtížné téma co do výměny myšlenek mezi různými národy a odlišnými kulturami. Překlad umělecké literatury je velmi důležitou oblastí vědy a je specifický především v tom, že potřebuje individuální přístup. Složitost překladu textů krásné literatury je vysvětlena vysokým významovým „napětím“ každého slova. Překladatel musí nejenom reprodukovat text v cizím jazyce, ale také jej znovu utvářet.

Poměr textu originálního a přeloženého textu je historicky proměnná hodnota. Překlad má poměrně dlouhou historii. V době středověku byly překlady většinou doslovné. V 17. – 18. století se objevily „volné“ překlady, pro které je charakteristické zkrácení a, – dokonce i změny v textu. Později se překladatelé snažili o dodržování originálního textu, přesný přenos obsahu a jeho uměleckých rys. Staré překlady v sobě uchovávají otisk historické formy daného spisovného jazyka. Navíc, překladatel přenáší k současnému čtenáři estetické hodnocení původního díla, a to i přes snahu zachovávat jazykové jevy.

V historii ukrajinských překladů krásné literatury a translologie existují různá období, kdy s vyšším počtem překladů a také s širším spektrem jazyků, z nichž se překládá, roste zájem o kulturu jazyka překladu. Na konci 19. století se aktivní překladatelské činnosti věnovali spisovatelé jako Pantelejmon Kuliš, Ivan Franko, Olena Pčilka, Mychajlo Staryckyj, Lesja Ukrajinka. Překlad na vysoké úrovni byl vlastní osobnostem Maksym Rylskyj, Borys Ten, Mykola Lukaš. Nové stylistické nuance v ukrajinských překladech začali používat Ivan Stešenko, Jevhen Popovyč, Dmytro Bilous a další. Zvláštní pozornost kultuře jazyka překladu věnovali tito překladatelé a

¹¹ Podle Božena, Bednaříková et. Překlad jako kulturní transpozice, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, s.5.

teoretikové překlady: Maksym Rylskij, Oleksandr Finkel, Oleksij Kundzič, Stepan Kovhanjuk, Viktor Koptilov.¹²

V současných výzkumech se hovoří o dvou větvích historie ukrajinského překlady.

První, „klasický“, vychází z myšlenek Mychaila Staryckého a Ivana Franka. Tento směr dosáhl vrcholu u neoklasiků a je citelný v pracích takových významných překladatelů jako jsou Hryhorij Kočur a Mychajlo Moskalenko. Pro představitele tohoto směru je typická náklonnost k literárním standardům a orientace na novější evropskou literární tradici, opatrný přístup k experimentům v oblasti formy a slovní zásoby. Jedna se o snahu reprodukovat funkce originálního stylu převážně pomocí použití prostředků spisovného jazyka.

Druhý směr se jmenuje „folklorní“. Tento směr se opírá o ústní lidovou slovesnost a barokní tradice. Reprezentanty tohoto „folklorního“ směru jsou: Pantelejmon Kuliš, Ihor Kosteckij, Vasyl Barka, Mykola Lukaš. Pro tyto představitele je charakteristická náchylnost k experimentům, používání folklorního a dialektového materiálu.

Intenzivní rozvoj uměleckého překlady na Ukrajině začíná v 20 – 30 letech 20. století. Byli překládáni romantičtí básníci ruské a polské literatury. Levko Borovykovskij udělal volný překlad díla Vasilije Žukovského „Světлана“ pod titulem „Marusya“. Většina ukrajinských překladů tohoto období nereprodukuje národní osobitost originálních děl, zachovává však alespoň jejich formální charakter. Překladatelé originální texty zkracovali nebo rozšiřovali.

V období let 1840 – 1850 je nejvýznamnější osobnosti ukrajinského uměleckého překlady Taras Ševčenko. V cyklu básní „Davidovy žalmy“ Ševčenko spojuje vlastní překlady s přebásněním vybraných biblických veršů. Propůjčuje tak své tvorbě jiné ideologické zabarvení, aby zachoval obrazný systém materiálů.

Ve druhé polovině 19. století dochází k rozkvětu tvůrčí činnosti Mychajla Staryckého. Staryckij vstoupil do historie díky překlady – „Hamleta“ Williama Shakespeara, srbských lidových eposů, poezie Michaila Lermontova („Demon“), Alexandra Puškina a Nikolaje Někrasova. Umělecký překlad Mychajla Staryckého se stal laboratoří pro vytvoření nových prostředků poetického jazyka, zejména v používání neologismů.

Pantelejmon Kuliš přeložil patnáct her Williama Shakespeara, George Byrona, Heinricha Heineho a dalších umělce. Část jeho překladů je spíše přebásněním originálů.

O něco později se rozvíjela překladatelská činnost velmi známého básníka a vědce Ivana Franka. Ivan Franko je autorem početných překladů z mnoha světových jazyků. Přeložil první část „Fausta“ Goetheho, „Mrtvé duše“ Nikolaje Gogola, politickou lyriku Heinricha Heineho, velké množství děl Alexandra Puškina, Michaila Lermontova, Nikolaje Někrasova, Adama Mickieviče. Ivan Franko také přeložil balady a písně západoevropských národů, díla antických velikanů.

¹² <http://litopys.org.ua/ukrmova/um37.htm>.

Lesja Ukrajinka je známá v historii ukrajinského uměleckého překladu překladem desítek lyrických básní Heinricha Heineho, prózy Nikolaje Gogola a Maxima Gorkého. Přeložila výběr z děl Homéra, Danteho, George Byrona, lyrické písně starověkého Egypta a hymny z indické „Rgvédy“.

Pavlo Hrabovskij udělal mnoho překladů z jazyků východní Evropy, Ameriky a Ruské říše. Pracoval s pomocí doslovně překládaných textů, které pro něj připravovali jiné autoři-překladaatelé. Většinou se jednalo o politické exulanty. Nejlepší překlady Pavla Hrabovského tvoří významná umělecká díla, jež dávají jasnou představu o originálu. Sám umělec vysvětloval svůj překladatelský styl takto: „V každém díle je pro mě důležitá hlavní myšlenka a obecný charakter díla, maličkosti pro mě nic neznamenají.“

Ukrajinská translatologie prošla v průběhu 20. století dlouhou a komplikovanou cestou. Známým teoretikem ukrajinského uměleckého překladu 20. století byl Maksym Rylskij. K jeho překladům patří velká epická báseň „Pan Tadeáš“ Adama Mickiewiče, velká epická báseň Voltaira „Panna Orleánská“, román Alexandra Puškina „Evžen Oněgin“, novely Guy de Maupassanta, povídky Jacka Londona, Nikolaje Gogola, tragédie Williama Shakespeara. Rylskij také přeložil do ukrajinštiny stovky ruských, běloruských, francouzských a německých lyrických děl od různých autorů.

Další významnou postavou ukrajinského uměleckého překladu je Mykola Bažan. Tento umělec přeložil dílo Šoty Rustaveli „Muž v tygří kůži“, „Farchad a Šyryn“ Alíšera Navoi, od Olexandra Puškina „Mozart a Salieri“ a také díla Goetheho, Friedricha Hölderlina, Rainera Rilkeho. Překlady Bažana můžeme charakterizovat jako reprodukování těch nejjemnějších nuancí v myšlenkách autora v souladu s akcentem na poetický jazyk, zejména na rytmus a fonetiku.

Intenzivní vývoj překladu začal v poslední třetině 19. století. Na Ukrajině byl Ivan Franko první, kdo viděl důležitou roli překladu v rozvoji národní kultury. Ten se také zasloužil o translatologickou analýzu interpretačně-stylistické metodologie, zkoumal různé teorie a otázky v historii uměleckého překladu.

Ivan Franko se považuje za zakladatele ukrajinské translatologie, který zformuloval vlastní koncepci uměleckého překladu.

V meziválečném období se začala konstituovat translatologie jako vědecká disciplína, což je pro ukrajinskou překladatelskou činnost velmi významné¹³.

Vývoj teorie ukrajinského překladu má hluboké kořeny a zabývá se širokým spektrem otázek. Badatelé zvažovali, jak bude ukrajinský čtenář vnímat přeloženou literaturu, a to z časového hlediska (podle Hryhorije Ivanycjeho) nebo prostorového (podle Ivana Kulyka). Vědci také

¹³ Podle Шмігер, Тарас, et. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя, К: Смолоскип, 2008, 2009, s.42.

zkoumali překlad z diachronního hlediska – snažili se určit, které ze starých překladů by mohly být zajímavý pro současného čtenáře.

Jak předpokládá Mykola Zerov, právě historické výzkumy mohly poukázat na roli překládané literatury v celkové národní kultuře. Díky tomu je také možné zjistit vývoj jazykových prostředků pod vlivem překladu (podle Mykoly Zerova a Andrija Nikovského). Pavlo Tychovskyj předložil myšlenku, že díky historickému zkoumání můžeme zjistit zvláštnosti v překladu jednoho autora v různých obdobích.

Mykola Zerov dal impulz k formování historie překladu jako samostatné disciplíny. Jeho práce o historii ukrajinské literatury 19. století pojednávaly o překládané literatuře jako o rovnocenné součásti ukrajinské literatury. Zerov zformuloval zvláštní kritéria pro hodnocení překladů v různém období literárního procesu.

Badatel Oleksandr Finkel rozvíjel lingvisticko-stylistickou koncepci překladu, v rámci které vyčleňuje tři druhy překladu:

- Prózový ne-umělecký překlad;
- prózový umělecký překlad;
- básnický překlad¹⁴.

Bohužel, tragické události 30. let 19. století zapříčinily zánik několika talentovaných umělců z řad ukrajinské translologie, represím se nevyhnuli například Mykola Zerov, Valerian Pidmohylnyj, Mychajlo Draj-Chmara, Mykola Voronyj, Dmytro Zahul. Tito překladatelé jsou představiteli tzv. „Rozstříleného Obrození“.

Období druhé poloviny 40. let – začátek 50. let je ve znamení aktivizace překladatelské činnosti, nicméně centrem překladu většinou byla ruská sovětská literatura, což mělo špatný vliv, neboť se tím výrazně snížil počet jazyků, z nichž se na Ukrajině překládalo. Také se objevila praxe překládat cizojazyčná díla ne z originálních textů, ale z jejich ruských překladů. Zároveň byl zvláštním způsobem oživen doslovný překlad. Tato tendence se objevila kvůli umělému připodobňování ukrajinského překladového jazyka k původnímu ruskému jazyku. Tímto způsobem vznikla zvláštní „překladová“ varianta ukrajinského jazyka. V této variantě se používalo mnoho kalků, uměle vytvořených slov a gramatických konstrukcí.

Koncem 50. let a začátkem 60. let nastupuje tzv. období Chruščovského tání, během kterého byla oslabena ideologická kontrola Moskvy, což způsobilo částečně zlepšení v překladatelství. Začíná vydávání časopisu „Vsesvit“, jenž byl speciálně věnován překladům cizojazyčných

¹⁴ Podle Шмігер Т. Олександр Фінкель – теоретик українського перекладу // Григорій Кочур і український переклад: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., К.; Ірпін, 27-29 жовт. 2003 р. / Редкол. О. Чередниченко (голова) та ін. – К.; Ірпін: ВТФ „Перун”, 2004.– С. 272-278.

uměleckých děl. Kromě toho bylo v nakladatelstvích otevřeno oddělení překladové literatury. Nakladatelství „Dnipro“ zahájilo publikaci série přeložených knih: „Světová knihovna“ (Knihovna světové klasiky), „Vrcholy světové literatury“, „Perly světové lyriky“, „Zahraníční novela“. Bylo zahájeno editování antologií a sbírek z děl zahraničních autorů. Začalo se překládat nejen ze známých evropských jazyků, ale i ze švédštiny, dánštiny, řečtiny, orientálních jazyků. Známa škola ukrajinského uměleckého překladu vznikla díky spojení překladatelské praxe a teoretických studií. Nejslavnějšími představiteli této školy jsou Hryhorij Kočur a Mykola Lukaš.

Hryhorij Kočur byl erudovaný člověk a znalec světové literatury. Byl odsouzen a strávil ve vězení deset let, kvůli obvinění z ukrajinského nacionalismu. Po návratu na Ukrajinu se stal organizátorem literárních sdružení, nejdřív se jednalo o sdružení mladých překladatelů. Hryhorij Kočur je autorem 371. publikací, k nimž patří například literární poznámky, encyklopedické články, recenze, pečlivé průzkumy, ve kterých badatel zkoumal důležité otázky dějin ukrajinského uměleckého překladu. Důkladná studie překladatelské činnosti vědce byla zahájena na konci 1980 let.

Významnou osobností ve světě uměleckého překladu byl také Mykola Lukaš – polyglot, jenž překládal ze čtrnácti jazyků. Lukaš měl zvláštní přístup k řešení komplikovaných překladatelských úkolů, poměrně často experimentoval s jazykovými nástroji. Dlouhou dobu byla publikace překladů Mykoly Lukaše zakázána, sám autor byl fakticky v domácím vězení.

Významný přínos pro ukrajinskou translatologii mělo vědecké dědictví Viktora Koptilova. Jeho díla jsou výsledkem třetího, poválečného období vývoje ukrajinské translatologie, které stálo za počátkem nové éry vývoje překladu. V translatologickém konceptu Viktora Koptikova jsou dominantní tyto tři zásady:

- 1) každé dílo lze přeložit z jakéhokoli jazyka;
- 2) možnost a potřeba překládat umělecké dílo v jednotě jeho obsahu a formy;
- 3) zachování stejného poměru mezi částí a celkem textu v uměleckém překladu podle textu originálu.

Jádrem teorie je pojem překládání, který úzce souvisí s problémem poměru objektivní a subjektivní stránky v překladatelské práci. Viktor Koptilov zkoumá nepřekladatelnost jako jev a zjišťuje objektivní základ překladů. Podle jeho názoru je vnímání překladu jako jakéhokoliv uměleckého díla subjektivním jevem. Nicméně má každý překlad poměrně objektivní genezi a funkci. Proto potřebuje každý překladatel pohlížet na svou práci jako na výsledek „dvou epoch“, „dvou prostředí“ a také „dvou stylistických systémů“.

Diskuse o literárněvědné nebo lingvistické přirozenosti překladu potvrzují vnímání toho, že se teorie překladu dotýká stejně tak lingvistických jako i literárněvědných aspektů. Avšak teorie

překladau se od těchto dvou oborů filologie odlišuje, a to znamená, že má oddělnou strukturu, své zvláštní cíle a metody. Také Marija Novyková staví do centra svých vědeckých zájmů otázku o poměru poetiky překladau a poetiky originálu ve výsledném překladatelském výstupu. Zajímala se též o rozmanitost metamorfóz, jimiž si projdou původní díla v procesu překladau.

V současné době publikuje kritické články na dané téma překladau Vitalij Radčuk. S recenzemi na nové problematické překlady, vystupují v časopisech a odborných periodících například Roksoľyana Zorivčak, Oleksandr Čerednyčenko, Petro Bech, Maksym Stricha, Vyačeslav Karaban, Ilko Korunec, Leonid Černovatyj, Lada Kolomijets, Oleksandr Rebrij a další.

Vzhledem k předchozímu můžeme tvrdit, že díla významných ukrajinských překladatelů dávají ukrajinským čtenářům možnost pochopit duchovní dědictví cizích národů, a tímto způsobem rozvíjet vlastní spisovný jazyk, rozšířit vědecké pojmy a obohatit vlastní národní kulturu. V současné době má ukrajinská škola translologie vysokou úroveň a stále se rozvíjí. Zaujímá tak vlastní místo v měřítku světového překladatelství¹⁵.

Zvláštní pozornost si zasloužily překlady Bible do ukrajinštiny. Autory překladů jsou bohoslovci, lingvisté a spisovatelé, kteří dělali překlady Bible z cizích jazyků v průběhu dějin Ukrajiny. Překlady můžeme rozdělit do několika typů: a) Překlady Bible do staroukrajinského jazyka; b) Plné překlady Bible do nového ukrajinského jazyka; c) Překlady z původních jazyků; d) Překlady z nepůvodních jazyků.

První překlady Bible do staroukrajinského jazyka jsou známé od 16.století. Nejznámější a nejzachovalejší je “Krechivský Apostol” (2. polovina 16. století), “Peresopnycké Evangelium” (1561), “Žytomyrské Evangelium”(1571), “Nový zákon Negalevského” (1581). Mezi vědci proběhla diskuse, patří-li tyto texty do překladů církevní slovanštiny nebo se jedná o překlad do staroukrajínštiny se značným počtem církevněslovanských slov.

Celkem existuje 5 překladů do nového ukrajinského jazyka z původních jazyků a 5 z nepůvodních jazyků. První celý překlad Bible do ukrajinštiny provedl Pantelejmon Kuliš spolu s Ivanem Nečujem-Levyckým a Ivanem Pulujem. Kuliš svou práci nad překladem začal v 60. letech 19.století. V roce 1869 se ke tvoření překladau připojil Ivan Puluj. Byl to fyzik, který měl hluboké znalosti z bohosloví a klasických jazyků. Vědecká společnost Tarase Ševčenko vydala v roce 1881 jejich překlad Nového zákona. Historie tohoto překladau je spojena s tajemným požárem na samotě Myronivka v roce 1885 kdy shořel rukopis překladau Starého zákona. Ale, navzdory všemu, překladatelé z paměti obnovili text překladau od začátku. Po smrti P. Kuliša překlad dokončil Ivan Puluj spolu s Ivanem Nečujem-Levyckým. Poprvé vyšel celý překlad Bible (Starý a Nový zákon) s pomocí Britské a zahraniční biblické společnosti v roce 1903. Bibli v překladu Kuliša, Nečuje-

¹⁵ http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v18/part_2/40.pdf.

Levytského a Puluja publikovali znovu ve Vídni (1912), Berlíně (1921, 1930), New Yorku a Londýně (1947)¹⁶. Na území Ukrajiny byl překlad Kuliša publikován v roce 2000.

Překlad Bible Ivana Ohijenka je na Ukrajině nejpoužívanější. Ivan Ohijenko (metropolita Ilarion) nad textem pracoval 23. roky (1917 až 1940). Ohijenko měl před sebou dva důležitých úkoly: nejpřesněji vyjádřit obsah originálu a poskytnout překlad libozvučným, moderním a spisovným jazykem. Tvrdil, že: “Musíme mít takový překlad, který by se stal příručkou k výuce ukrajinského jazyka...protože je nutné aby se prostí lidé, především ti z vesnic, čili hlavní čtenáři Písma svatého, zvykli na správný spisovný jazyk”.

Třetí celý překlad Bible se nazývá “římský”, protože jeho autor Ivan Chomenko - známý ukrajinský filolog, kněz a teolog, pracoval na překladu převážně v Římě a na ostrově Capri. Překlad byl organizován pod kontrolou Ukrajinské řeckokatolické církve, která se nacházela v emigraci v Itálii. Překlad spatřil světlo světa v roce 1963 v nakladatelství Řádu svátého Basila Velikého v Římě. Ve své práci se Chomenko opíral o tzv. Masoretické texty, které velmi zjednodušily překlad a udělaly ho více spolehlivým. Bible v překladu Ivana Chomenka většinou má obálku většinou vínově červenou a nese název “Písmo Sváte” (Святе Письмо).

V roce 2020 vyšly překlady bible do ukrajinštiny od dvou autorů: Rafajila Turkoňaka a Valerie Hromova. Rafajil Turkoňak udělal tři různé překlady Bible do ukrajinštiny: jeden z církevní slovanštiny (Ostrožská Bible), pod záštitou Ukrajinské Biblické Společnosti, dva překlady z řečtiny a starověké hebrejštiny¹⁷. Edice Bible roku 2020 je opravou předchozích, tady Starý zákon je přeložen z původního jazyka – hebrejštiny. Valerij Hromov je známý překladatel a teolog, překládal biblické texty do ruštiny a ukrajinštiny. V září 2020 vyšel plný překlad Bible z řečtiny (Nový zákon) a hebrejštiny/aramejštiny (Starý zákon) do ukrajinštiny a má název „Bible nebo Věčné Evangelium“¹⁸.

2.1.1. Náhled do vývoje českých uměleckých překladů.

S příchodem křesťanství na území českých zemí se objevilo i písmo. Prvním přeloženým dílem byla Bible. Nebo lépe řečeno se jednalo o překlady jejích částí. V 11. a 12. století se začaly objevovat tzv. staročeské glosy. Jednalo se o poznámky na okraji nebo uvnitř textu. Jejich úkolem bylo vysvětlit či objasnit význam neznámého slova¹⁹. První překlady evangelií a žalmů se datují k 13. a 14. století. Byly používány obzvláště v ženských kláštorech, protože tamější jeptišky měly omezenou znalost latiny.

¹⁶ Podle Історія Української Літератури, т.1. Київ. 1967. с. с. 47.

¹⁷ Podle О. Рафаїл Туркоњак: “Перший тираж нового перекладу Біблії з єврейської вже розібрали”. risu.ua.

¹⁸ Podle Біблія або Вічне Євангеліє / Библия или Вечное Евангелие. Український і російський паралельні переклади з грецької, єврейської та арамейської: Валерій Громов. Київ: Voanerges Ministry LLC. 2020. 2544 стор.

¹⁹ Podle Viktor, Jílek, et. Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2009, s.45.

Existuje dva dochované žaltáře z tohoto období. Pocházejí ze dvou překladových verzí. První se datuje do druhé poloviny 13. století je doložena v textech „Žaltáře Wittemberského“ a v glosách „Glosovaného žaltáře“. Druhá překladatelská verze se dochovala v „Žaltáři klementinském“, a jejím účelem bylo opravit a zlepšit první verzi. Vědci v textu žaltáře zaznamenávají vyšší výskyt českých slov a neologismů.

První známý překlad evangelií do češtiny vznikl v Břevnovském klášteře na přelomu 13. a 14. století. Z druhé poloviny 14. století (1360) pochází také první známý překlad Bible, je to tzv. „Bible leskovecko-dráždánská“, bohužel se nám tento překlad nedochoval. Bible olomoucká a Bible litoměřicko-třeboňská mají stejnou verzi překladu. Kompletní překlad První staročeské redakce můžeme vidět u evangelií „Čtenie zimního času“, v „Prorociích kutnohorských“ a „Rajhradských glosách“. Do první redakce patří také Matoušovo evangelium s homiliemi. Překladateli byli v té době většinou mnichové. Je známo, že jeden z nich pocházel z Břevnovského kláštera, druhý byl neznámý pražský dominikán. Jména překladatelů jsou neznámá, protože v té době existovala pověra, že svatou knihu píše sám Bůh, a mnich je jenom jeho rukou. Tento překlad vznikl pro potřeby ženského kláštera, o čemž svědčí mírnější popisy násilných scén v textu.

Na začátku 15. století se objevila druhá staročeská redakce Bible. Byl zrevidován překlad první redakce, většinou pouze Starý zákon. Celý Nový zákon a Mudroslovné knihy zůstaly nezměněné. Do skupiny druhé redakce patří: Bible boskovická, Bible Bočkova, Bible litoměřická jednosvazková, Bible hlaholská, Bible moskevská, Mlynářčina bible, Bible Duchkova²⁰.

Třetí redakce staročeského textu vznikla v době Jana Husa přibližně kolem roku 1410. Je to nový překlad Starého zákona a úprava druhé redakce překladu Nového zákona. Poprvé byl tento překlad použit v Postile nedělní Jana Husa v roce 1413. V rámci třetí redakce vznikly Bible Padeřova a Bible nymburská. Jméno překladatele této redakce je stále neznámé.

Čtvrtá staročeská redakce vznikla v 80. letech 15. století. Tento přeložený text byl poprvé použit v první české verzi tištěné bible. První česky psaná tištěná Bible je známá jako Dlabačův nový zákon a český žaltář. Do tištěné redakce české bible patří: Bible pražská, Bible kutnohorská, Bible benátská, druhá Bible Severýnova, Bible norimberská, Bible Melantrichova. Na rozdíl od předchozí redakce, tento překlad je dílem více autorů, překladatelé se snažili o srozumitelnost a přesnost textu.

Do novověkých překladů Bible patří Blahoslavův Nový zákon, Bible kralická (1579–1588), Bible svatováclavská (1677–1715). Překlady tohoto období se považují za samostatné, protože byly přeloženy z původních biblických jazyků (řečtina, latina).

Nejvyššího vývoje dosáhly překlady Bible v období 18.–20. století. Pro tyto překlady je charakteristické to, že jsou psány tzv. novou češtinou. Celý překlad Bible poprvé vydali čeští

²⁰ Podle Merell, Jan, et. Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti, Praha: Česká katolická charita, 1956, s.65.

nekatoličtí emigranti (tzv. Bible hallská). Také vyšlo osm vydání Nového zákona. Tyto překlady vycházely z Kralické bible. V období novověkých překladů je již povoleno zveřejňovat jména překladatelů a redaktorů. Ku příkladu jsou známá jména dvou českých buditelů, kteří se zasloužili o revizi Svatováclavské bible, jsou to Václav Fortunát Durych a František Faustin Procházka. Tito také navazovali na Bibli kralickou, ale rozhodli se pro její nový překlad. A tak v roce 1786 Procházka vydává svůj Nový zákon, a v roce 1804 vychází Procházková bible, která se stala základem řady dalších vydání.

V 19. století pokračuje vývoj a zlepšení překladů Bible do češtiny. Například málo známý překlad Tomáše Draského vyšel v Praze roku 1821. Pro překladatelství je podstatné, že se jednalo o přímý překlad z hebrejštiny a řečtiny. Dalším známým vydáním je Bible Bezděková (vydal ji kněz a knihovník František Bezděka), jsou v ní použity ilustrace Josefa Mánesa²¹.

Překlady Bible je také známé na území Moravy. Brněnský profesor teologie František Sušil udělal nový překlad Nového zákona z latinské Vulgáty, vydával jej v letech 1864–1872. Vydavatelé nešetřili na ozdobě knih. Proslulá Zlatá Bible byla ozdobena ilustracemi slavných malířů, jednalo se zejména o známého francouzského umělce Gustava Dorého.

Ve 20. století je tradice překladu Bible do češtiny stále živá. Vznikaly především revize starých překladů. Známý spisovatel a evangelický farář Jan Karafiát vydal revizi Bible kralické v roce 1915. K dalším vydavatelům patří: Jan Ladislav Sýkora (nový překlad Nového zákona z Vulgáty, 1909–1914), olomoucký profesor Jan Hejčl, který přeložil Starý zákon a pod jehož vedením vyšla celá Bible, tzv. „Hejčlův překlad“ (1922 – 1923). V období První republiky, byl překládán hlavně Nový zákon. Překlad Františka Žilky (1933) se vyznačuje moderní nearchaizovanou češtinou. V období komunistického režimu se česká Bible vydávala v zahraničí. Zejména v Římě v roce 1969 vyšel překlad olomouckého dominikána Pavla Škrabala a překlad Nového zákona Ondřeje Petřů ve spolupráci se Z. Švédou.

Kromě biblických překladů se ve 20. století překládala i díla jiných náboženství. K nim patří překlad Tóry (Pentateuch) rabínů Gustava Sichry a Isidora Hirschy.

Hebreista Stanislav Segert přeložil několik biblických knih (byly to většinou básnické knihy). Tyto knihy jsou cenné tím, že překladatel spolu se soudobými českými literáty doplnil text podrobným komentářem o literární a básnické hodnotě biblických knih. Překladatel se nesnažil vysvětlit jejich teologický smysl. Většina těchto překladů vyšla v souboru „Pět svátečních svitků“ v roce 1958. Básník Jaroslav Seifert přeložil a interpretoval podle sebe „Píseň písní“ („Píseň Šalomounova)²².

²¹ Podle Josef, Bartoň, et. Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem, Praha: ČBS, 2009, s.120.

²² Podle Josef, Bartoň, et. Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989, Praha:ČBS, 2013, s.57.

Je třeba si povšimnout i českého ekumenického překladu. Jedná se o to český překlad Bible, jenž má reprezentovat moderní biblický text a být tak uznávaný všemi křesťanskými církvemi²³. Idea společného mezikonfesního českého překladu celé Bible vznikla za druhé světové války. Práce na textu a jiné přípravy trvaly až do 60. let 20. století. Práce probíhala pod vedením profesora Evangelické teologické fakulty Karlovy univerzity Miloše Biče, který řídil starozákonní skupinu, ve spolupráci s Josefem Bohumilem Součkem, pod jehož patronací byla skupina novozákonní. Překladatelé se odkazovali na kritická vydání hebrejských a řeckých originálů Bible. Většina kritiků a badatelů označují ekumenický text jako dobře čtivý, díky použití spisovné češtiny. Prostřednictvím kardinála Tomáška doporučila katolická církev k používání český ekumenický překlad v roce 1985.

Podle mého názoru vznikl největší počet vydání celé Bible na začátku 21. století. Do této chvíle zatím vyšlo šest nových překladů Bible do češtiny. První řada vyšla pod názvem „Bible 21“ (NBK nebo Nová Bible Kralická). Na překladu pracovali Alexandr Flek a Jiří Hedánek a probíhal v letech 1994 až 2009. Základním cílem bylo zpřístupnit původní text Kralické Bible současnému čtenáři, ale původní plán se změnil a s ním také název vydání - „Bible, překlad 21.století“. Srozumitelnost pro současného čtenáře a masivní reklamní kampaň způsobily to, že se „Bible 21“ stala nejprodávanější knihou roku 2009. Velkou pozornost je třeba věnovat i Českému studijnímu překladu. Toto vydání bylo zpracováno evangelickou Křesťanskou misijní společností, která kvůli tomuto účelu vytvořila samostatný Nadační fond překladu Bible. Na rozdíl od předchozích vydání klade Český studijní překlad důraz na přesnost a konkordantnost (shoda určitých slovesných znaků), pro kvalitu překladu to znamená, že slovo či slovní spojení originálu je na všech místech přeloženo stejně, pokud není důvod pro odlišný překlad. K dalším edicím 21. století patří: Bible kralická revidovaná (v procesu revidování), „Slovo na cestu“ (2011), Jeruzalémská bible (2009), Český katolický překlad, „Bible – studijní překlad Miloše Pavlíka“(2014)²⁴.

Mnoho času věnoval dějinám českého překladu i badatel Jiří Levý, jenž podrobně prozkoumal etapy vývoje překladu. Podle něj byl překlad ve středověku doslovný, kvůli čemuž byl text většinou nelogický a těžko pochopitelný. Podle Levého je charakteristickým znakem česky psané literatury nezájem o původnost v dnešním slova smyslu. Nedůvěra k vlastní invenci vyplývá ze středověkého deduktivního způsobu myšlení. S tím souvisel i nedostatek smyslu pro zobrazování objektivní skutečnosti.

V období renesance vznikaly překladatelské metody a jejich teoretické podklady. Zvláštní vliv na překlad měly ideje humanismu. V humanistickém překladu byl před doslovností upřednostněn

²³ Podle Zdeněk, Soušek, et. Proč jsme začali nový překlad Bible a co nám překládání dalo, Praha: Česká biblická společnost, 2008-01-05.

²⁴ Podle Josef, Bartoň et. Tři české jubilejní bible, in: Dingir. Religionistický časopis o současné náboženské scéně, 13 (2010), č. 1, Praha 2010, s. 7–10. ISSN 1212-1371.

význam přeloženého textu. Charakteristickou vlastností renesančních překladů je označení nepůvodních děl za překlady. V takových pracích se uváděl autor a jazyk předlohy. Metoda byla postavena na římské teorii překladu, která se opírala o antickou filosofii a teorii umění. V období humanismu se probouzí zájem o mateřský jazyk. Takovou tendenci můžeme vidět i na území Česka. Právě díky překladům do národního jazyka se začali seskupovat lidé označovaní za české humanisty. Patřil k nim Viktorin Kornel ze Všehrd, Václav Písecký, Řehoř Hrubý z Jelení, Mikuláš Konáček z Hodiškova. V 16. století se překladům do češtiny také věnovali lidé jako Daniel Adam z Veleslavína, Jan Kocín z Kocinětu, Abraham z Güntheroda. Čeští humanisté překládali proto, aby dokázali, že je mateřský jazyk schopný vyjádřit totéž, co jiné, rozvité cizí jazyky²⁵. Díky tomu, že se v období humanismu zvýšil zájem o mateřský jazyk a byl vynalezen knihtisk, byla tak četba umožněna širším vrstvám a překlad nabývá dvou kulturních funkcí:

- a) obohacuje a „obrušuje“ národní jazyk tím, že figuruje v širším spektru literatury a tím se zvyšuje počet knih jím psaných;
- b) zprostředkovává širšímu čtenářskému okruhu znalost knih, které byly do té doby díky jazykovým překážkám přístupny jen lidem učeným²⁶.

Cílem humanistických překladů tedy byla srozumitelnost a vysoká umělecká úroveň textu.

Velkým přínosem pro české překladatelství byla společnost českých bratrů. Nejprve měla jednota českých bratrů zájem o lidová rčení a přísloví, a potom se věnovali i překladatelské oblasti. Zpočátku vydávali slovníky, například se jednalo o slovníky výrazných stylistických lexikálních jednotek. Jiří Levý tvrdí, že překladatelská poetika Jana Amose Komenského vycházela ze zásad českobratrského překladatelství, a některé jeho teze se začaly uplatňovat až do krajních důsledků, vytvořil se tak přechod k metodě protireformačního překladatelství. Jan Amos Komenský je důležitou osobou českobratrského překladu. Pokoušel se najít kompromis mezi věrností významu a slovního znění. Podle něj musel být překlad jazykovým dílem, a také kladl důraz na zachování slovní diference. Komenský byl autorem cizojazyčných slovníků. Nejznámějším je „Poklad jazyka českého“, původně se mělo jednat o doslovný česko-latinský slovník, který by obsahoval srovnávací gramatiku, frazeologii a přísloví. Komenský na slovníku pracoval 44. let. Bohužel se toto dílo nedostalo do rukou čtenářů, protože v roce 1656 slovník, již připravený k tisku, shořel.

Vývoj českého překladatelství pokračuje i v době národního obrození. V popředí zájmu jsou otázky jazykové a kritika překladů zůstává záležitostí gramatiků. Významnou osobností tohoto období je Josef Dobrovský. Byl to polyglot a největší postava českého obrození. Překládal

²⁵ Podle Levý, Jiří et. *České teorie překladu. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s.25.*

²⁶ Podle Levý, Jiří et. *České teorie překladu. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s.25.*

většinou z němčiny, vypracoval obsáhlý česko–německý slovník (1802). Také napsal několik kritických prací o historii české literatury a překladu (např. „O stáří českého překladu biblického“²⁷). Ve své kritice překladu byl proti napodobování jazykové svébytnosti originálu. Také jej zajímala problematika počest'ování cizích termínů, pro které ještě čeština neměla výraz. Považoval způsob tvoření nových slov za otázku překladatelskou. Právě s ní souvisí Dobrovského lingvistická teorie a jeho názory na překlad. Odmítnutí doslovného překladu Josef Dobrovský uplatňoval v otázce počest'ování německých a latinských termínů²⁸: „Každá řeč má něco, co jen jí je vlastní. Kdybychom chtěli technické termíny umění a věd násilím přenášet do češtiny, museli bychom tímto úkolem pověřit zároveň znalce jazyka a filosofa²⁹ ...“

Dalším pokračovatelem idejí Dobrovského je Josef Jungman. Zatímco byl Josef Dobrovský zastáncem překladu volného, Jungmanová teorie překladu byla pod vlivem romantické ideologie. Jungmann tvrdil, že každý jazyk má zvláštní schopnosti k vyjadřování některých speciálních významových oblastí. V překladech se snažil počest'ovat cizí slova³⁰. Je zajímavé, že netvořil slova bez pravidel, ale hledal nová slova v příbuzných slovanských jazycích. V překladech básní usiloval o maximální přiblížení literatury českému čtenáři, používal tzv. lokalizaci – přenášení dějiště do Čech. Příkladem může být překlad Grayové Elegie „Na hřbitově vesnickém“, zde nahrazuje jména anglických osobností narážkami na české historické postavy:

„...tu mnohý leží němý Rokycana,
a Žižka krví českou nevinný.“

Podobný styl používali i jiní překladatelé, kupříkladu Antonín Marek přemístil události v Stolbergové baladě „Kajícná“ z císařství německého do království českého. Jungmann používal ještě jeden způsob, jak přiblížit cizí osobnosti českému čtenáři, a to počest'ováním cizích osobních jmen: v prvním vydání počest'il Bürgerovu Lenoru na Lenku a jeho následovník Antonín Marek v Ovidiově heroidě „Leander Heře“ počest'uje Lucifera na Světlonoše. V období obrozeneckém se překladatelé nesnažili eliminovat význam cizích reálií, ale naopak je zpřítomnit českému čtenáři. A tak Antonín Marek ve svém překladu Shillerova „Nářku děvčete“ nahradil neutrální „An Ufers Grün“ více srozumitelnou Vltavu³¹.

²⁷ Podle [online] Dostupné z: <https://www.brno.cz/obcan/vyznamne-osoby-a-vyroci/slavne-osobnosti/?pg=detail&idosobnosti=76>

²⁸ Podle Levý, Jiří et. *České teorie překladu. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s.82.*

²⁹ Podle *Böhmische Literatur auf das Jahr 1779, str. 131.*

³⁰ Podle Černý, Jiří, Holeš, Jan et. *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky. 1. vyd. Praha: LIBRI, 2008. s.299.*

³¹ Podle Levý, Jiří et. *České teorie překladu. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s.95-97.*

Josef Jungman pro svou překladatelskou činnost vybíral díla, která odporovala jeho názorům. Překládal většinou z anglické a německé literatury. Jedním z takových překladů je „Ztracený ráj“ Johna Milтона. Na překladu této epické básně pracoval mezi lety 1800 –1804, vydána byla v roce 1811³². Právě Jungmannův překlad „Ztraceného ráje“ obrozenci dávali za příklad toho, že má čeština stejné literární možnosti jako jiné světové jazyky. Kvůli tomuto překladu bylo vytvořeno mnoho nových slov, mnohá z těchto slov se ujala a dodnes se používá v běžné řeči: *dech, dav, ples, dráha, kolmý, popud, přelud*. Jungmann obohatil české překladatelství dalšími známými básnickými díly, a také pod vlivem Dobrovského přeložil „Slovo o pluku Igorově“. Rovněž překládal i díla z antické literatury.

Ve druhé polovině 19. století se začíná aktivně překládat z angličtiny, španělštiny, francouzštiny a ruštiny. V 60. letech se šířily překlady z francouzštiny: díla Ernesta Renana „Život Ježíšův“ a „Dějiny počátků křesťanství“, jsou to knihy které podporují boj za demokracii, národní myšlenku a rozvoj sebevědomé národní literatury. Jinými slovy – podporovaly ideje, které byly v té době aktuální. V šedesátých letech se projevuje velký vliv románů na literaturu a překlad. V předcházejícím desetiletí vyšel román „Tři mušketýři“ Alexandra Dumase v překladu Františka Bohumila Tomsya. Dalším překladatelem významných děl z francouzské literatury byl Vincenc Vávra Haštalský. On se zasloužil o překlad děl jako „Bídníci“ a „Chrám Matky Boží v Paříži“ Viktora Huga, Dumasův „Hrabě Monte Cristo“, a také romány Eugène Suea a George Sandové. Šárka Belisová tvrdí, že velký vliv na vývoj českého ženského románu měla díla George Sandové. Obdivovatelkami její tvorby byly české spisovatelky Božena Němcová a Karolína Světlá. Francouzská spisovatelka se stala známou v českých kruzích hlavně kvůli knižním překladům románů „Hraběnka z Rudolštanu“ a „Konsuelo“, obě díla přeložila a vydala Žofie Podlipská, mladší sestra Karolíny Světlé. Sama Světlá také překládala z francouzštiny a patřila ke skupině Májovců³³.

Překlady z francouzské literatury měly vliv na český knižní trh. V sedmdesátých letech 19. století si zvláštní popularitu získaly vědecko-fantastické romány Julesa Verna. První „vernerovku“ „Pět neděl v baloně“ přivezl do Čech v roce 1863 Jan Neruda. Už v následujícím roce vyšel díky Nerudovi v edici Maticе lidu první česky přeložený Vernerův román „Cesta kolem Měsíce“. Dílo Julesa Verna ovlivnilo Nerudovu tvorbu zejména ve sbírce „Písňe kosmické“, ve které vnáší do české poezie novou dimenzi.

Ve vývoji českého překladu jsou důležité literární skupiny jako Májovci, Lumírovci a Ruchovci. Skupina Májovců vedla aktivní překladatelskou činnost v padesátých až šedesátých

³² Podle Mílková, Martina et. *Jungmannův překlad Miltonova Ztraceného ráje*, České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2015, s.14.

³³ Podle Šárka, Belisová et. *Kapitoly z dějin českého překladu*, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2002. s.89.

letech 19. století. Ke skupině patřili Jan Neruda, Josef Václav Frič, Václav Bolemlr Nebeský, Vítězslav Nezval, výše uvedená Karolína Světlá a jiné spisovatelé. V tomto období se překladatelé a literární kritici rozdělili do dvou proudů a snažili se v metodice poukázat na cizí kulturu v kontrastu k tradičním hodnotám a národním zaměřením. Josef Durdík své ideje o překladech sepsal v dílech „Kalilogia“ (1873) a „Poetika“ (1881). V těchto pracích tvrdí, že překládání do češtiny je nutné protože: „je mnoho děl, která musíme v literatuře mít, ježto přijaty jsou v literaturu světovou a všichni vzdělaní národové je mají...“ Rozděluje překlad na „volný“ (překladatel sleduje myšlenku díla) nebo „věrný“ (to je jednodušší metoda, která se drží slova). Durdík trvá na tom, že překlad má být napsán podle stylu autora, kromě toho počítá s názorem čtenáře a předpokládá, že má překlad působit na čtenáře stejně jako originál.

Doba 70. – 90. let 19. století je spojená se skupinami Lumírovců a Ruchovců. Jiří Levý uvádí, že to období patří k nejplodnějším obdobím českého překladatelství. Nejaktivnější překladatelskou činnost tohoto časového úseku vykazovali Jaroslav Vrchlický a Josef Václav Sládek. Překladatelé používali dva různé typy překladu, a proto vzájemné porovnání těchto metodik tvoří základní překladatelskou problematiku období³⁴.

Jaroslav Vrchlický měl zájem o básnický překlad a soustředil se na formu textu. Tvrdí, že báseň je nutno překládat rozměrem originálu³⁵. Lumírovci se tohoto principu drželi a na titulních listech překladů umísťovali poznámku „přeloženo rozměrem originálu“. Sládek se naopak soustředil na obsah a jeho cílem byla přesnost významu. Sládkův překlad je charakteristický tím, že se snaží zachovat každý obraz a slovní obrat, což vede k rozšiřování schématu nebo přidávání veršů³⁶.

Ve 20. století se myšlení o překladech a jeho metodách významně rozvinulo. V tomto období vznikla nová překladatelská metoda a její principy popsaly ve svých pracích překladatelé a lingvisté jako Josef Král, Otmar Vaňorný, Otakar Fischer, Vilém Mathesius, Bohumil Mathesius či Karel Čapek. Velmi zajímavé jsou myšlenky o básnickém překladech Bohumila Mathesia. Byl to známý překladatel z ruštiny, němčiny, francouzštiny, avšak velmi uznávanými jsou také jeho parafráze a překlady staré čínské poezie v knihách „Zpěvy staré Číny“, „Nové zpěvy staré Číny“, „Třetí zpěvy staré Číny“, „Zpěvy nové Číny“. Tyto knihy ovlivnily novou generaci českých básníků, Mathesius překládal také japonské tanka které jsou vydané ve sbírce „Verše psané na vodu“. Mathesius ve

³⁴ Podle Levý, Jiří et. *České teorie překlada, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 173.*

³⁵ Podle Levý, Jiří et. *České teorie překlada, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 174.*

³⁶ Levý, Jiří et. *České teorie překlada, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s.178.*

svých příspěvcích o překladu tvrdil, že: „Nejlepší překlad je ten, který přeloží z autora jenom titul, hlavně je-li populární, a ostatní mu dodělá“³⁷.

Podle Levého překladatelská metoda Otokara Fishera umožňovala českému překladatelství plnit jeho kulturní poslání v době první republiky³⁸. Překládal díla z mnoha jazyků – němčiny, angličtiny, francouzštiny, vlámštiny, ruštiny a španělštiny. Jazyk jeho překladů se odlišoval bohatstvím slovní zásoby a dobrou srozumitelností. Nejznámější překlady Fischera jsou díla Williama Shakespeara, Heinricha Heineho, Rudyarda Kiplinga, Moliéra, Villona. Nejvýznamnějším je překlad Goethova Fausta³⁹.

Po druhé světové válce se objevily nové změny v metodě a způsobu překladu. Především se kladl důraz na komunistickou ideologii, protože činy všech umělců měly sloužit politickému vývoji. Překladatelé museli změnit výběr překládané literatury a postoj k překladu díla. Avšak ve 20. století se počet překladů do češtiny zvýšil, také díla známých českých spisovatelů byla přeložena do cizích jazyků. Nejvíce se překládala díla Karla Čapka, Bohumila Hrabala, Miloše Urbana. Tito a jiní čeští umělci ovlivnili další spisovatele a byli tak přínosem v rámci světové literatury. Dalším specifikem tohoto období je otázka moderního jazyka, u starých překladů i u nových. Každý překladatel měl své vlastní koncepty a názory na modernizaci jazyka. Český teoretik překladu Jiří Levý tvrdí, že vývoj překladatelských teorií v západních literaturách probíhal poměrně nerušeně jako součást růstu ideových systémů. Namísto vývoje překladu v české literatuře postaven do služeb bezprostředních potřeb národního života, boje o národní existenci. Právě v tom je specifičnost českého překladatelství⁴⁰.

III. Tradice česko-ukrajinského překladu

3.1. Historie překladu z češtiny do ukrajinštiny

Česko-ukrajinské vztahy mají dlouhou historii. Je to způsobeno jednak tím, že patří do stejné jazykové skupiny, ale také určitými historickými událostmi. Prvním ukrajinským překladem do češtiny byla lidová píseň „Ой, послала мене мати, зеленого жита жати...“ kterou přeložil a publikoval Václav Hanka v časopise „Prvotiny pěkných umění“ 22. srpna 1814. To byla doba Národního obrození, ve které čeští vědci zkoumali slovanský folklor, ale ne všichni se soustředili na umělecká ukrajinská díla té doby.

Za první umělecký překlad z ukrajinštiny do češtiny můžeme považovat dílo Ivana Franka „Na dně“, přeložil jej Bohuslav Sokolov v roce 1892. Známa překladatelka z ukrajinštiny Rita

³⁷ Levý, Jiří et. *České teorie překladu, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s.235.*

³⁸ Levý, Jiří et. *České teorie překladu, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s.235.*

³⁹ Goethe, Johann Wolfgang et. *Stručné uvedení do Goethova Fausta. Překlad Otokar Fischer, Praha, Státní nakladatelství, 1932, s. 25.*

⁴⁰ Podle Levý, Jiří et. *České teorie překladu, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s.240.*

Kindlerová ve svém výzkumu „Переклади з української мови чеською мовою з 1991 до 2012“ („Překlady z ukrajinštiny do českého jazyka v letech 1991 až 2012“) ukazuje, že dřív vyšly knihy ukrajinských spisovatelů, ve překladu z ruštiny: dílo Pantelejmona Kuliše „Михайло Чарнишенко, або Малоросія вісімдесят років тому“ (Michal Černyšenko aneb Malá Rus před osmdesáti lety, Praha, 1847) a také zmiňuje první překlady „Slova o pluku Igorově“ (překlad Josefa Jungmana, 1810) a „Litopys“ Nestorův.

Od druhé poloviny 19. století se publikovalo v časopisech, jedná se o překlady poezie, prózy, dramaturgie, a také texty politického, kulturního, folklorního a historického směru. Dost často se v takových časopisech publikovali folklorní texty. Také lze říci, že se objevily nové překlady knih, hlavně díla jednotlivých autorů. Úzké vztahy mezi intelektuály z obou stran měly dobrý vliv na překlad ukrajinské literatury a jeho vydání v českých zemích. Velký vliv měli také i čeští intelektuálové a umělci, kteří působili přímo na Ukrajině, k nim patřili Ludvík Kuba, Primus Sobotka, František Řehoř, Edvard Jelínek a František Hlaváček. Důkazem úzké spolupráce je i to, že v 1876 vyšel v Praze první necenzurovaný „Kobzar“ Tarase Ševčenka⁴¹. Bohužel byl Taras Ševčenko jediný široce známý ukrajinský autor v té době. Mnoho badatelů si myslelo, že je ukrajinština dialektem ruského jazyka, bylo to kvůli dezinformaci a také tím, že ukrajinské země netvořily suverénní stát.

Na konci 80. let 19. století byla pro českou literární elitu velkým objevem díla Ivana Franka. O to se zasloužil František Řehoř – známý český etnograf, literární vědec a badatel lidového života na Haliči. František Řehoř věnoval více než 20. let zkoumání lidových tradic a rusínského folkloru, mnoho učinil pro kulturní sblížení dvou slovanských národů Čechů a Ukrajinců (Rusínů⁴²).

Zkoumáním ukrajinské kultury se zabýval i František Hlaváček. Přeložil do češtiny díla Ivana Franka „До світла“ (Do světla), „Два приятелі“ (Dva přátelé), „Свинська конституція“ (Prasečí ústava), „Boa constrictor“. Hlaváček přeložil do češtiny také knihy Boryse Hrinčenka, napsal články o dílech Tarasa Ševčenka, Marka Vovčka, Lesji Ukrajinky, Mychajla Drahomanova, popisoval česko-ukrajinské literární vztahy a psal recenze na díla českých ukrajinistů⁴³.

Po rozpadu Rakouska-Uherska se částí nově vytvořeného státu Československo stala tzv. Podkarpatská Rus (současné území Zakarpatí). Tato část ukrajinské země lákala především folkloristy a spisovatele. Lidový folklor a svéráznost tohoto kraje inspirovalo české spisovatele (Ivan Olbracht, Karel Čapek) k napsání jejich děl.

⁴¹ Podle Kindlerová, Rita et. Переклади з української мови чеською мовою з 1991 по 2012, s. 3, http://www.bookplatform.org/images/activities/423/ukrainianczech_translationsstudy.pdf.

⁴² Podle Uljana, Cholodová, et. Lingvokulurní analýza východoslovanských písňových textů (na materiálech obřadových písňů), Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2016, s.16.

⁴³ Podle O. V. Мишанич . Главачек Франтішек // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30285.

Ve meziválečném období v Praze fungovala Pražská škola poezie, patřili k ní ukrajinští umělci, kteří uprchli před terorem. Byli to Oleksandr Oles', Olena Teliha, Oleh Ol'žyč a Jevhen Malanjuk.

Po Druhé světové válce se dost často překládala původní ukrajinská díla z ruského jazyka. Bylo povoleno překládat díla vhodná pro tehdejší komunistickou vládu. Ale i přes to byla přeložena a publikována díla jako Ševčenkův „Kobzar“ (1953), „Eneida“ Ivana Kotljarevského (1955), příběh Ivana Franka „Boryslav se směje“ (1951) a jiné.

Od 50. let 20. století se stav ukrajinských překladů v Česku zlepšil. Tehdy působila dost silná generace překladatelů: Vlastimila Abžoltovská, Zdeňka Bergrová, Zina Genyk-Berezovská, Zdeňka Kouteňská, Zdeňka Hanusová, Rudolf Hulka, Jaroslav Kabíček, Marie Marčanová, Alena Morávková, Hana Pražáková, Jan Tureček-Jizerský, Ludmila Zilynská, Orest Zilynskyj⁴⁴. Většinou se jednalo o vystudované ukrajinisty, což způsobilo zvýšení úrovně požadavků a zlepšení kvality překladů. Také se mnohé porevoluční překlady básní publikovaly na stránkách českých periodik. Nejčastěji jsou publikovaná díla Maksyma Rylského, Pavla Voroňka, Andrije Malyška a Pavla Tyčyny. Tito autoři byli publikováni v časopisech „Svět sovětu“, „Lidové noviny“, „Kulturní tvorba“, „Rudé právo“, „Literární noviny“, „Československý voják“ a jiné.

Od druhé poloviny 20. století se pozornost překladatelů obrátila na ukrajinskou poezii. Vyšlo několik sbírek a antologií ukrajinské poezie. Antologie „Mladá sovětská poezie. Ukrajinští autoři“ vyšla v roce 1965, připravili ji Hana Vrbová a Jaroslav Kabíček. Tato sbírka zahrnovala tvorbu 13 ukrajinských básníků, nejvýznamnějšími byli Ivan Drač, Lina Kostenko, Vasyl Symonenko, Mykola Vinhranovskij. Další antologie vyšla v roce 1975 a jmenovala se „Forma větru“, představovala tvorbu nejznámějších básníků té doby: Mykoly Bažana, Vasyla Mysyka, Mykoly Nahnybidy, Platona Voroňka, Dmytra Pavlyčka, Borysa Olijnyka, Ivana Drača, Mykoly Vinhranovského, Vitalije Korotyče, Romana Lubkivského. Antologii sestavil a zároveň i přeložil Jaroslav Kabíček.

Sbírka „Sólo na třetivu“ je poslední antologií, je věnovaná tvorbě mladých ukrajinských básníků, vyšla v roce 1989. Ve sbírce najdeme básně mladých umělců: Jurije Andruchovyče, Ivana Malkovyče, Jurije Burjaka, Natálie Davydovské, Stanislava Černilevského, Vasyla Herasym'yka, Oksany Zabužko, Pavla Hirnyka, Marie Kučerenko, Ludmily Taranové, Ihora Rymaruka, a také poměrně známých básníků jako Dmytro Kremiň, Natalka Bilocerkovec, Ljubov Holovatá, Hennadij Litnevskij, Vasyl Osadčyj. Poezii ukrajinských básníků přeložili Lubomír Brožek, Hana Pražáková a Jaroslav Holoubek⁴⁵.

Podle Rity Kindlerové vycházela po rozpadu Sovětského svazu díla ukrajinské literatury v Česku jen málokdy. Za výjimky lze považovat knihu Volodymyra Javorivského „Marie

⁴⁴ Podle Kindlerová, Rita et. Переклади з української мови чеською мовою з 1991 по 2012, s. 4, http://www.bookplatform.org/images/activities/423/ukrainianczech_translationsstudy.pdf.

⁴⁵ Podle: Sólo na třetivu. Verše mladých ukrajinských básníků, Mladá fronta, 1989, 186 s.

z Černobyli“, brožuru idejí Hryhorie Skovorody „Hryhorij Skovoroda, Učitel života“, a také román Oksany Zabužko z roku 2001 „Polní výzkum ukrajinského sexu“, tento román „udělal bengál“ provokativním názvem a svým obsahem. Autorka se zúčastnila knižního veletrhu v Praze a upoutala pozornost k ukrajinské literatuře. Rita Kindlerová říká: „Můžu osobně potvrdit, že většina vydavatelů v 90. letech žila ve víře, že ukrajinský jazyk neexistuje, a je to jenom druh dialektu ruštiny...“⁴⁶ Kvůli překladu románu Oksany Zabužko se Ritě Kindlerové podařilo dokázat, že si ukrajinská literatura zaslouží pozornost českých knižních kritiků a měla by být pravidelně překládána českým čtenářům.

Rita Kindlerová je jednou z nejvýznamnějších a nejproduktivnějších překladatelek z ukrajinštiny do češtiny. Neustále popularizuje ukrajinskou literaturu na různých fórech prostřednictvím médií (časopisy, noviny, rozhlas, internet), na internetovém portálu www.ILiteratura.cz je redaktorkou oddělení ukrajinské literatury. Na tomto portálu jsou publikované články a novinky z ukrajinské literatury, rozhovory s autory, překlady úryvků atd. Kindlerová se také zasloužila o překlady do češtiny děl Jurie Vynnyčuka, Oksany Zabužko a Natalky Snyadanko.

Do překladu současné ukrajinské literatury jsou zapojeni také jiní překladatelé. Tomáš Vašut je autorem překladu díla Jurije Andruchovyče „Rekreace“ a knihu Tarase Prochaska přeložila skupina mladých překladatelů: Jekaterina Gazukina, Alexandra Stelibská, Pavel Mervart. Poměrně zajímavé jsou i povídky z knihy „Big Mac“ Serhije Žadana, jež přeložil Alexej Sevruk a Miroslav Tomek.

Velkou roli v šíření ukrajinské umělecké literatury mají antologie. Od začátku 20. století vyšly dvě antologie ukrajinské prózy. První pod názvem „Expres Ukrajina“ vyšla v roce 2008, antologie zahrnuje texty autorů narozených po roce 1950. Překladu se zúčastnilo mnoho českých a ukrajinských překladatelů: Rita Kindlerová (editorka antologie), Oksana Gazdošova, Ludmila Jančíková, Jan Jeništa, Tomáš Vašut, Elena Opletalová a jiní.

Poslední antologie „Ukrajina, davaj, Ukrajina!“ vyšla pod editorstvím Lucie Řehoříkové a Marka Roberta Stecha. Sběrka je velmi rozmanitá, patří sem povídky Emmy Andrijevské, Volodymyra Dibrovy, Timofije Havryliwa, Jevhenije Kononenka, Tani Maljarčuk, Halyny Pahutjak, Ljubov Ponomarenko, Tarase Prochaska, Valerije Ševčuka, Vasyla Trubaje, Serhije Žadana, Bohdana Žoldaka, Oleksandra Žovny a Volodymyra Kašky. Antologie vyšla v roce 2012 a obsahuje díla známých ukrajinských autorů, která mohou přiblížit českému čtenáři ukrajinskou literaturu a její specifika.

Povídky Tani Maljarčuk jsou velmi populární na Ukrajině i v Česku. Překladatelka z ukrajinštiny a literární kritik Radana Merzová zmiňuje: „Velkým problémem při překladu T. Maljarčuk mohou být četné reálie a názvy předmětů, které dnes na Ukrajině nacházíme jen v těch

⁴⁶ Podle Kindlerová, Rita et. Переклади з української мови чеською мовою з 1991 по 2012, s. 4, http://www.bookplatform.org/images/activities/423/ukrainianczech_translationsstudy.pdf.

nemodernizovaných domácnostech. Ukrajinský čtenář si zajisté rád udělá výlet do dob nedávno minulých, do dob svého dětství a nasaje vůni a atmosféru jednotlivých zážitků⁴⁷ ...“

Poměrně velkou roli v popularizaci české kultury na Ukrajině a ukrajinské v Česku mají Česká centra. Tyto organizace uskutečňují literární večery a čtení, prezentace filmů a knih.

IV. Zvláštnosti využití reálií v překladu

4.1. Základní definice pojmu reálie

Hlavním cílem této práce je definovat a vysvětlit pojem reálie. Tento pojem je hlavním objektem mé práce. Slovo „reálie“ má ve své podstatě dost široký význam a označuje jako slovní zásobu, tak i a předměty a věci v reálném světě. Každý jazyk má speciální slova, která patří do národního lexika a nemají kompletní analogie v jiných jazycích. K takovým slovům patří reálie, které jsou hlavním cílem mého výzkumu.

V češtině pojem „reálie“ se vyskytuje pouze jako odborný lingvistický termín. Ve Slovníku spisovného jazyka českého je pojem „reálie“ charakterizován následujícím způsobem:

reálie, -í ž. mn. (z lat.)

- 1) věcné údaje, dílčí fakta charakteristická pro život, literární dílo ap. něj. doby; reálné poznatky: řecké, římské r. ; znalost moderních r-í
- 2) škol. (dř.) reálné, věcné nauky, předměty (přírodopis, přírodopyt, zeměpis, dějepis, ve středověku i matematika)⁴⁸

Poprvé se v překladatelských pracích pojem „reálie“ objevil na začátku 40. let 20. století v práci Andreje Fedorova „O uměleckém překladu“ („О художественном переводе“, 1941). Vědec charakterizoval činnost překladatele tak, že potřebuje určité znalosti, ale také musí nejen v oblasti lingvistiky a jazykovědy, a také mít široký světový názor, který umožňuje porozumět všem rysům sociálních podmínek, historických a geografických reálií⁴⁹.

Termín „reálie“ jako lexikální jednotku definoval Leonid Soboljev: „Pod termínem reálie rozumíme domácí a konkrétní národní slova a fráze, která nemají ekvivalenty v obecném jazyku, a tedy v jazycích jiných národů⁵⁰.“

Různí vědci mají vlastní názor na výklad termínu „reálie“. Mnoho autorů podává přibližné, neúplné definice, mluví jen o určité funkci a používají odlišné definice pro jejich vymezení. Někteří

⁴⁷ Podle Pechal, Zdeněk a kolektiv, et. *Současná ruská, polská a ukrajinská literatura*, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, s.289.

⁴⁸ Podle <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=reálie&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>.

⁴⁹ Podle Р.П. Зарівчак, et. *Статус реалії як перекладознавчого терміна*, Київ, Теорія і практика перекладу, 1985, s. 23.

⁵⁰ Podle В. Н. Комиссаров et. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*, Москва, Высш. шкл. , 1990, s.23.

z badatelů k reáliím řadí slova, která označují specifika státní správy, každodenního života, zvyků atd⁵¹.

Vladimir Rossels, který se reáliemi zabýval, tvrdí, že reálie je předmět, pojem nebo jev charakteristický pro historii, kulturu, každodenní život určitého národa, které nemůžeme najít u jiných národů. Rossels také označuje za reálie cizí slova, které označují pojmy, jevy a předměty které se používají v jazyce národa do kterého dílo se přeloží⁵².

Bulharští vědci Sergej Vlachov a Sider Floryn zkoumali pojem z jiného hlediska, a také detailně analyzovali tuto kategorii překladu ve své knize „Непереводимое в переводе“ („Непереводимое в переводе“, 1980). Podle jich definice jsou reálie slova a fráze, co pojmenovávají předměty, charakteristické pro život (každodenní život, kulturu, sociální a historický vývoj) jednoho národa a jsou cizí pro jiný⁵³.

Mykola Lukaš vnesl do termínu reálie ještě jeden význam – lakuna nebo mezera je to slovní zásoba, co označuje významovou mezeru nebo lexikální mezeru, t. j. nedostatek u rodilého mluvčího cílového jazyka schopnosti vyjádřit pojem slovem nebo frází, který je lexikálně zafixován ve zdrojovém jazyce⁵⁴.

Zkoumáním pojmů reálií se zabýval také ukrajinský spisovatel a překladatel Stepan Kovhanjuk. Tento vědec se dívá na problém reálie docela povrchně a tvrdí, že pod pojmem „reálie“ se skrývají: „názvy předmětů a jevů hmotné a duchovní kultury určitého národa, které v překladu zůstávají nezměněny⁵⁵“.

V českém vědeckém prostředí je pojem reálie nahlížen jak z hlediska překladu, tak i z hlediska výuky jazyka. Český lingvista a autor příruček češtiny pro cizince Antonín Bytel uznává, že termín reálie je ve skutečnosti velmi vágní, neboť pod něj lze zahrnovat leccos: od konkrétní reality českých knedlíků a lokálnosti zbavené a lokálnosti zbavené plně přes jevy související s kulturou (Švejk a „švejkování“) až po symboly uzlových bodů národních dějin (Bílá hora – bělohorská porážka, Mnichov – mnichovská zrada, Únor – únorové vítězství pracujícího lidu)⁵⁶.

Kateřina Romaševská v „Příspěvků ke kritické analýze reálií“ považuje za nejvhodnější definici Františka Čermáka, který tvrdí, že je reálie to souhrn věcných znalostí a informací o společnosti, jejím životě a zvycích, prostředí, historickém pozadí, institucích apod⁵⁷. Romaševská uvádí, že

⁵¹ Podle Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман, et. Проблемы перевода, Москва, Международные отношения, 1976, s. 150.

⁵² Podle Владимир, Россельс, et. Сколько весит слово, Москва, Советский писатель, 1984, s.203.

⁵³ Podle С. Влахов, С. Флорин et. Непереводимое в переводе (реалии), Москва, Мастерство перевода, 1980, s. 438.

⁵⁴ Podle Кальниченко, Олександр, Кальниченко, Наталя et. Микола Лукаш як теоретик перекладу: актуальність теоретичного спадку, Харків, Філологічні науки, 2010, s.67.

⁵⁵ Podle Р.П. Зорівчак, et. Реалія в художньому мовленні, Львів, Іноземна філологія, 1994, s. 105.

⁵⁶ Podle Antonín Bytel et. Několik poznámek k tzv. reáliím, Praha, Ústav slovanských studií FF UK, 1985. s. 25.

⁵⁷ Podle František Čermak, et. Jazyk a jazykověda, Praha, Karolínium, 2007, s. 278.

takový postoj k definici řadí tento termín mezi translatické pojmy, a i tak tato definice pokrývá všechny možné oblasti reálií⁵⁸.

Jiný postoj k vymezení reálií má český vědec Jiří Hasil. Ve svém zkoumání on se pokusil o vytvoření analytického rámce pro klasifikaci reálií. Podle něj existuje dvě definice reálií: „reálie vnější“ a „reálie vnitřní“, proto zavádí pojem „komplexně chápané reálie“ jako nadřazenou kategorii. Podle Hasila jsou „vnější reálií“ mimojazykové reálie, neboli zeměvěda, t.j. soubor poznatků charakterizujících zemi či země, jejichž jazyk učíme jako jazyk cizí (anebo ho studujeme), a to z hlediska historického, kulturního a kulturněhistorického, geografického, včetně politického a ekonomicko-sociálního uspořádání, z hlediska členění státu a jeho státního zřízení, z hlediska životního stylu, tradic, zvyků, práva, národnostního složení, náboženského vyznání obyvatel, národní mentality atd., což jsou jevy, jež se zpravidla přímo neodrážejí v jazyce, ale jsou pro osvojení si bezbariérové komunikace v cizím jazyce nezbytné.

Jinou definici si podle něj zaslouží „reálie vnitřní“, anebo Jiří Hasil používá také název lingvoreálie (jazykové reálie). Tyto reálie představují široký okruh jazykových prostředků odrážejících reálná fakta, objevují se především ve slovní zásobě, ve frazeologii, ve stylovém ztvárnění komunikátů i ve vlastním komunikačním aktu. Jsou to jazykové jednotky a frazémy velmi obtížně přeložitelné do druhého jazyka nebo vůbec nepřeložitelné a také další jevy, které umožňují nebo naopak znesnadňují sociální komunikaci v daném jazyce a různě tuto komunikaci modifikují. Týkají se jak komunikace verbální, tak i neverbální. Je třeba sem zahrnout i takové jevy, jako je tempo řeči, přerušování promluvy⁵⁹.

Z výše uvedeného vyplývá, že definice reálie je široko prozkoumaná, ale v mnohých aspektech nejsou tato témata je vysvětlená úplně. Většina vědců zabývajících se překladem vysvětluje tento termín jednoduše a řadí k reáliím většinou slova a fráze charakteristická pro život národa, jiní k tomu přidávají frazeologismy a jedinečné předměty každodenního života. Zvláštní pozornost si zaslouží definování pojmu reálie Jiří Hasilem, který jej rozděluje na dvě části.

4.2. Klasifikace reálií

Pojem reálií je v současné době dosti prozkoumán. Existuje mnoho klasifikací termínu reálie, stejně jako jeho definicí. V této práci bych chtěla navazovat na klasifikaci bulharských vědců Vlachova a Floryna. Klasifikace reálií podle jejich pohledu vypadá takto:

- 1) Členění podle předmětů;
- 2) Členění podle místní základny (v závislosti na národní a jazykové závislosti).

Členění podle předmětů:

⁵⁸ Podle Kateřina, Romaševská, et. Příspěvek ke kritické analýze reálií, Praha, FF UK, 2015, s.35.

⁵⁹ Podle Jiří, Hasil et. Interkulturní aspekty mezikulturní komunikace, Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2011. s. 26-27.

Geografické reálie:

- Názvy objektů fyzické geografie, včetně meteorologie (step, prerie, sopka, solončak⁶⁰, tornádo).
- Názvy geografických objektů spojených s lidskou činností (polder, led, jazovir, arik).
- Názvy endemitů (kiwi, sekvoje).

Etnografické reálie:

- Každodenní život :
 - A) Jídlo, nápoje, vybavení domácnosti (Šči, čebureky, kumys, ale, cider, bistro, sauna, drugstore);
 - B) Oblečení (včetně: obuvi, pokrývek hlavy, atd.) a šperků (kimono, sári, rukavice, láptě, sombrero, kokošník, fibula)
 - C) Bydlení, nábytek, nádobí a jiné zařízení (jurta, obrík, amfora, kubuška).
 - D) Doprava (druhy vozidel a názvy „řidičů“): rikša, keb, lando, piroga, jamščik, gondoliér.
 - E) Jiné: sakva, machorka, zotavovna, kizjak.
- Práce
 - A) Názvy profesí, pracujících lidí (úderník, brigadýr, zemědělec, grum, concierge)
 - B) Pracovní nástroje (ketmen, mačeta, bumerang, laso, čuberka).
 - C) Organizace práce (kolchoz, ranč, gilda, lapaz, mandra).
- Umění a kultura:
 - A) Hudba a tanec (kozačok, hopak, blues, tarantela, reel);
 - B) Hudební nástroje atd. (balalajka, tamtam, bandura, kastaněty, nai, banjo);
 - C) Folklor (sága, bylina, častušky, kolomyjky);
 - D) Divadlo (kabuki, mirákl, harlekýn, petruška);
 - E) Další druhy umění a umělecké předměty (ikebana, chinte, peliken);
 - F) Vykonaatelé umění (trubadúr, kobzar, gejša, skomoroch);
 - G) Zvyky a rituály (koleda, vendetta, konfirmace, tamada, maslenica, ramadán);
 - H) Svátky a hry (Den vítězství, Velikonoce, Den díkůvzdání, lapta, kriket, nadhazovač);
 - I) Mytologie (lěsovik, Děda Mráz, Ježíšek, Svatý Mikuláš, troll, valkýra, elf, trpaslík, upír);
 - J) Kult (příznivci a následovníci), kultovní budovy a objekty (lama, opat, mormoni, kvakeři, derviši, mešita, pagoda, krucifix, mana);
 - K) Kalendář (vesak, září, babí léto);
- Etnické objekty:
 - A) Etnonyma (Hucul, Káfir, Totonakové, Baskové, Kazachové);

⁶⁰ půda s výraznou akumulací rozpustných solí v půdním profilu

- B) Přezdívky (vtipné nebo urážlivé): chochol, kacap, kokni, gringo;
 - C) Pojmenování osoby podle místa bydliště (gabrovec, oberdin).
- Míry a měny:
 - A) Jednotky měření (aršyn, pud, desátek, akr);
 - B) Měny (lev, rubl, lira, frank, peso, dolar, libra sterlinků);
 - C) Obecné mluvené názvy měř a měn (prachy, baksy)
- Společensko-politické reálie:
 - Správně-územní systém:
 - A) Správně-územní jednotky (gubernie, oblast, hrabství, vojvodství);
 - B) Osady (aul, stanice, chutor, tábor);
 - C) Podrobnosti o osadě (Arrondisman, medina, promenáda, largo, řád).
 - Úřady a úředníci:
 - A) Úřady (Lidové shromáždění, sejm, rada, obec, horní komora);
 - B) Úředníci (hejtman, kancléř, primátor, chán, král).
 - Společensko-politický život:
 - A) Politická aktivita a její činitelé (sociální demokraté, toryové, bolševici);
 - B) Vlastenecká a sociální hnutí (karbonáři, partyzáni, slovanofilové);
 - C) Sociální jevy a hnutí (byznys, reklama, NEP, lobby);
 - D) Hodnosti, tituly, oslovení (bakalář, kníže, mister, madam);
 - E) Instituce (Oblvno, matriční úřad, zlatý stůl, obchodní mise);
 - F) Vzdělávací a kulturní instituce (lyceum, kampus, college);
 - G) Stavby a kasty a také jejich členové (šlechta, kupéčestvo, kadeti, džentry, samuraj, rolník);
 - H) Stavové značky a symboly (Červená vlajka, půlměsíc, svastika, union jack).
 - Vojenské reálie:
 - A) Pododdělení (legie, falanga, tábor, horda);
 - B) Zbraň (kuše, mušket, yatagan, taran);
 - C) Stejnokroj (helma, brně, kiver, bušlat).
 - Vojenští důstojníci a velitelé (ataman, esaul, setník, garde-marine, unter).

Také chci přidat další rozdělení této klasifikace Florina a Vlachova podle místa. Toto rozdělení platí pro stejné reálie, které jsou však prozkoumané z různých úhlů pohledu.

Kvalifikace podle místa:

- V rovině jednoho jazyka:

- A) Vlastní reálie – jsou většinou původní slova jednoho jazyka. Příklad: ale – je světlé anglické pivo;
- B) Přijaté (cizí) reálie – jsou to slova přejatá, tj. slova cizího původu ve slovní zásobě jazyka, nebo kalky, tj. překlad každého morfému nebo posupné překlady cizích pojmenování nebo objektů nebo transkripce reálií cizího jazyka. Příklad: brynza (rum.), sputnik (rus.);
- Podle roviny dvou jazyků:
 - A) Vnější reálie – jsou stejně cizí pro oba jazyky, například slovo fjord je vnější reálií pro češtinu, ukrajinštinu, bulharštinu nebo kterýkoliv jiný jazyk než norština;
 - B) Vnitřní reálie – jsou slova, která patří do jedné dvojice jazyků, a proto jsou cizí pro jiný jazyk, například fjord je ve dvojici češtiny a norštiny, vnitřní reálií pro norštinu.

Klasifikace Florina a Vlachova není jediná klasifikace reálií. Podle tohoto třídění lze klasifikovat reálie nejen v překladu ale i jako obecnou kategorii. Z hlediska historického, sémantického a strukturálního jsem se pokusila nastínit klasifikaci reálií Roksolany Zorivčak.

Z historického a sémantického hlediska se rozlišují:

- 1) Vlastní reálie (v případě existujících referentů): ukr. kolomyjka, trembita;
- 2) Historické reálie – jsou sémantické archaismy, které jsou v důsledku zmizení referentů součástí historické distantní lexiky a ztrácejí životaschopnost.

Ze strukturálního hlediska se reálie rozlišují:

- 1) Reálie jednočlenné: ukr. večornyci, kobzar;
- 2) Reálie mnohočlenné nominativního charakteru: ukr. троїста музика;
- 3) Reálie-frazeologismy: ukr. лоби забрити, стати під вінок.

Z hlediska překladatelské praxe se rozlišují přímé a implicitní (skryté, tajné) reálie. Jako příklad pro poslední zmíněné, autorka podává v ukrajinsko-anglickém binárním srovnání, slova jako *пич (trouba)*, *сорочка (вишиванка, vyšívaná košile)*, *скриня (truhla)*. K skrytým reáliím také patří slovo *рушник (ručník)*, v ukrajinsko-anglickém binárním srovnání. Toto slovo označuje v domácnosti nezbytnou uživatelskou věc. Ale na Ukrajině se lexém *рушник* užívá pro pojmenování dekorativních ručníků vyšívaných na látce a odedávna je podstatným atributem každodenních a slavnostních lidových zvyků, rituálů, pravidel⁶¹.

4.3. Překlad reálií a způsob jeho provedení

S reáliemi se překladatel může setkat v každém díle, a správný překlad reálií ovlivňuje to, jestli čtenář text pochopí, obzvláště ten umělecký. Samozřejmě v procesu překladu existují obtížnosti kvůli nedostatku ekvivalentů v jazyce překladu, protože u rodilých mluvčích neexistuje objekt, který tato reálie označuje.

⁶¹ Podle Roksolany Zorivčak et. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози), Львів, Видавництво при Львівському державному університеті, 1989, s.72.

Podle Florina a Vlachova v překladu existují následující způsoby přenosu reálií:

- Transkripce (transliterace);
- Překlad (náhrada):
 1. Neologismy: A) kalk; B) polokalky; C) osvojení; D) sémantický neologismus;
 2. Přibližný překlad: A) shoda podle rodu a vidu; B) funkční analog; C) popis, vysvětlení, výklad.
- Kontextový překlad

Transkripce reálií je tzv. mechanický přenos reálií z cizího jazyka do jazyka překladu grafickými prostředky s maximálním přiblížením se k původní podobě. Zpravidla se takovým způsobem překládají geografické reálie. Například: Utah, Washington.

Překlad reálií jako způsob přenosu do jazyka překladu se používá v případech, kde je nemožné provést transkripci nebo transliteraci, nebo není potřeba ji provést.

Zavedení neologismu je po transkripci nejvhodnějším způsobem, uchování obsahu a koloritu reálie. Efektivním způsobem je často také vytvoření nového slova nebo fráze. Taková slova mohou být kalky a polokalky.

Kalky jsou slova přejatá, která byla vytvořena doslovným překladem slova (dost často po částech slova) sestavením přeložených částí bez jakýchkoli změn. Příkladem kalku je slovo *mrakodrap* (od ang. *skyscraper*).

Polokalky jsou většinou slova přejatá ale částečně složená z jejich vlastního materiálu a také z materiálu cizího slova. Velmi dobrým vysvětlením tohoto termínu je slovo *carpetbaggers* (taškáři).

Osvojení je adaptace cizojazyčné reálie, to znamená, že na základě cizojazyčného materiálu reálie získává „vhled“ rodného slova. Příkladem takového způsobu převedení je slovo „valkýra“ od německého slova „walküre“.

Sémantický neologismus je nové slovo nebo fráze „vynalezená“ překladatelem, jež umožňuje sdělit sémantický obsah (složení) reálie. Od kalku se liší absencí etymologické souvislosti s původním slovem: něm. *Vor-stellung* – před-stava, ang. *Seven-league boots* – sedmimílové boty.

Kontextový překlad je obvykle v opozici „slovníkovému překladu“. Je to nahrazení slovníkového ekvivalentu slovem a kontextově logicky s ním souvisí. Kontextový překlad je podobný přibližnému, ale v tomto případě se překladatel spoléhá hlavně na kontext.

Reálie jsou úzce spjaté s kontextem. Mezi reáliemi a kontextem existují dva typy vztahů. V prvním případě jsou reálie stejnorodé a tematicky souvisejí s kontextem a jsou jeho složkou. Obsah textu slouží k porozumění reáliím. Ve druhém případě máme reálie různorodé, nejsou tematicky spjaté s kontextem a využívají se jako prostředek uměleckého vyjádření. Porozumění

reáliím je v tomto případě komplikované díky nedostatku potřebné informace v textu. Potíže s překladem mohou být způsobené použitím reálií v přeneseném významu. Existují tři typy kontextu: situační, stereotypní a vysvětlující.

Reálie ve stereotypním kontextu jsou používané bez jakýchkoliv komentářů. Reálie ve vysvětlujícím kontextu jsou opatřené komentářem nebo podrobnou definicí. Situační kontext zahrnuje používání reálií v přeneseném významu, tj. použití reálie v jakémkoli smyslu je možné pouze v této situaci⁶².

Mnoho času překladům reálií věnoval⁶³ Jiří Levý. Proces překladu rozděluje na volný a správný. Překlad může také být iluzionistický, když vytváří iluzi originálu. Příkladem iluzionistického překladu reálií je převod osobních jmen, pohádkových postav, svátků atd. Tyto názvy překladatel nahrazuje slovy v souladu s tradicemi národa jazyka překladu. Tak například název Дід Мороз lze přeložit do češtiny jako Ježíšek. Protože název Дід Мороз přišel do ukrajinštiny za sovětské éry a používal se jako alternativa Svatému Mikuláši (Святий Миколай), který dává dětem dárky.

Překladatelka ukrajinských děl do češtiny Rita Kindlerová, zdůrazňuje problematiku překladu ukrajinských reálií do češtiny. Ačkoli mají ukrajinština a čeština mnoho společných rysů, překladatelka uvádí, že existuje hodně, především historických pojmů, názvů a pojmenování, která jsou pro Čechy nesrozumitelná. V jednom rozhovoru mluví překladatelka o překladu ukrajinských reálií a jejich pochopení českým čtenářem: „Poslední knihou, kterou jsem přeložila, byla „Ukrajinské 20. Století“ (ukr. «Історія з грифом «Секретно»»), Volodymyra Vjatrovyče, která by měla vyjít do konce roku. Strávila jsem na tom strašně hodně času, udělala jsem tři sta poznámek, protože jsem musela všechno vysvětlovat. Například pokud v Česku řeknete „Petlura“ (Петлюра), porozumí vám málo lidí...“

Překladatelka rozhoduje o převodu autorských textů plných reálií a specifického lexika. Román Oksany Zabužko „Muzeum opuštěných tajemství“ byl také pro překladatelku těžkým. „То, co v ukrajinštině může být zcela normální, neznamená, že to bude stejné i v češtině. Nejtěžší částí „Muzea opuštěných tajemství“, s níž jsem se dlouho nemohla vyrovnat, byl monolog kadebisty Buchalova. Abych mohla přeložit přímou řeč, musela jsem hrdinu pochopit, a je to těžké...“

Způsob překladu reálií podle Florina a Vlasova je jedním z nejvíce používaných schémat překladu v praxi překladatele. Je univerzální, lze jej používat při překladu textů publicistických, vědeckých a dokonce (v určité míře) i uměleckých. Avšak klasifikace a způsob překladu podle Roksolany Zorivčak je vhodnější pro umělecký text, protože zahrnuje do reálií i frazeologismy.

⁶² Podle Альона, Хворова et. Культурні реалії як відображення національних особливостей Німеччини та США та їх переклад н українську мову: дипломна робота маг., Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. В.Лазаряна, Дніпро, s.53.

⁶³ Podle Холод, Уляна et. Транспозиція модального рівня та інтенсивності тексту у перекладах художньої літератури, Оломоуц, Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s.65.

V. Analýza reálií v českých překladech děl Jurije Vynnyčuka

5.1. Tvorba Jurije Vynnyčuka a jeho překlady

Osobnost Jurije Vynnyčuka je v ukrajinském literárním světě velmi nejednoznačná. Je dobře známý jako autor románů a literárních antologií, je také považován za populárního novináře a blogera. Předtím než se podíváme na přehled jeho tvorby, ráda bych uvedla několik faktů z jeho života, které měly vliv na formaci stylu v jeho tvorbě. Vynnyčuk se narodil v rodině haličských intelektuálů. Rodiče měli vlastenecké názory, otec během druhé světové války patřil k oddělení melnykivce Andrija Javorenka. Později se k tomuto oddělení připojil dědeček Vynnyčuka Lukjan Sapiha, sám autor, je pojmenován podle svého strýce Jurije Sapihy, jenž patřil ke mládežnické OUN a byl zavražděn čekisty v roce 1941. Postupně tak můžeme vidět, že se v dílech Vynnyčuka začíná objevovat nevraživost ke komunistické straně.

Budoucí literát získal vzdělání na Filologické fakultě Prykarpatské národní univerzity (dříve Ivano-Frankivský pedagogický institut). Po absolvování vysoké školy začal pracovat pro noviny „Prykarpatska Pravda“, ale v tuto dobu se činností Jurije Vynnyčuka začala se zabývat KGB. 4. dubna roku 1974 byl byt spisovatele prohledán. Cílem bylo najít protisovětská díla. Nová éra v životě Jurije Vynnyčuka začala v roce 1974, kdy se autor přestěhoval do Lvova. Vystřídal mnoho profesí: pracoval jako nakladatel, dekoratér, vyměňoval zboží jako vekslák a v neposlední řadě pracoval jako „pasák“ když doprovázel prostitutky, díky čemuž se obeznámil s jejich způsobem života.

Jak už bylo uvedeno dříve, tvorba Jurije Vynnyčuka zahrnuje nejen tvůrčí psaní. V divadelní činnosti je také velmi produktivní. V roce 1987 spisovatel vytváří úspěšný divadelní projekt „Не журись!“ („Ne žurys’!“), pro který sám napsal písně a scénáře. Pokoušel se také o herectví⁶⁴. V roce 1990 odešel z divadla a spolu se Stefcem Orobcem vytvořil „Kabaret Jurcja a Stefcja“. Kabaretní skeče Vynnyčuka byly inscenovány na festivalu mládeže „Вивих“ („Vyvych“). Festival se konal dvakrát, v letech 1990 a 1992⁶⁵. Na scénu se Vynnyčuk vrátil až v roce 2012, kdy se účastnil burleskního projektu Oresta Ljutého „Лягідна українізація“ („Mírná ukrajinizace“).

Svou spisovatelskou činnost Jurij Vynnyčuk zahájil v 70. letech. V roce 1974 napsal poemu „Arkanum“ a povídku „Cha-cha-cha“. Obě upoutaly pozornost příslušníků KGB, kteří v těchto dílech viděli hluboký podtext s kritikou sovětské vlády.

Celkově vzato je tvorba Vynnyčuka různorodá. Obsahuje dětskou literaturu a také knihy pro dospělé s prvky erotiky a černého humoru. Jurije Vynnyčuka můžeme označit i za básníka,

⁶⁴ Podle Пшемислав, Ліс-Маркевич, Філософсько-мистецький портрет Юрія Винничука, et. STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA, vol. VIII/1: 2020, pp. 267–279.

⁶⁵ Podle <https://www.writers.in.ua/writer/yuriy-vynnychuk/>.

prestože psal poezii jen do roku 1993. Sám autor tvrdí, že „poezie patří k mládí, a kdo píše po třiceti pěti letech, upadá do hlubokého marasmu.“

První sbírka poezie vyšla v roce 1990 s názvem „Zobrazení“ („Відображення“), která má asi dvacet stran. Poslední sbírka vyšla v roce 2010 pod názvem „Передчуття осені“ („Předtucha podzimu“) a byla již obsáhlejší. Velký zájem čtenářů vzbudila erotická poezie autora. Jednotlivé básně vyšly ve sbírce „Ніч еротичної поезії“ („Noc erotické poezie“, 2011) a také v jejím opětném vydání „Ніч еротичної поезії non-stop“ („Noc erotické poezie non-stop“). Je zajímavé, že tato sbírka zobrazuje ženské i mužské vnímání erotických momentů, které se liší nejen na úrovni smyslné, ale i na úrovni poetické. Muži se v této sbírce nebojí ironizovat a dokonce se s upřímným cynismem vysmívají tématům intimního života.⁶⁶ Ve sbírce se nachází básně celkem tří básníků: Jurije Vynnyčuka, Dmytra Lazutkina a Mychajla Karpového; zbylé básně napsaly básnířky.

Myslím si, že pozoruhodné jsou i knihy, jež Vynnyčuk věnoval dětem. Pro dětské obecenstvo Jurij Vynnyčuk tvoří obvykle díla v žánru autorské pohádky, ale trochu upravené – spojuje v ní i jiné žánry. Mezi neznámější dětské knihy spisovatele patří pohádka „Місце для дракона“ („Místo pro draka“). Pohádka vypráví o býložravém draku Hrytsku, který je zobrazen ne jako krutý predátor, ale jako snilek a romantik. Zajímavá je autorská pohádka „Літопис від равлика „ („Kronika šneka“), ve které se píše o dobrovolné reinkarnaci jedné z postav do měkkýše. Nejpopulárnější dětskou knihou autora je „Goplya a Piplya“ („Гопля і Піпля“), která vypráví o dobrodružství dvou zajíčků a jejich přátel. Olena Krasulya ve svém článku „Žánrová specifika dětské prózy Jurije Vynnyčuka“ uvádí, že všechny tři pohádky spojuje stejný vypravěč a společné situování a umístění. Syžet těchto pohádek je většinou originální nebo částečně přejatý, kupříkladu v pohádce *Goplya a Piplya*. Syžetový chronotop se vyznačuje dynamičností a zhuštěním času⁶⁷.

Nejčastěji Jurij Vynnyčuk ve svých pohádkách spojuje skutečnost a fantastiku v zobrazení postav, událostí a dobrodružství. Pohádkové postavy jsou nositeli určitých vlastností: pozitivních nebo negativních. Tvorba autora je také protkaná chimérickými a mystickými příběhy. Příkladem je pohádka „Kronika šneka“, ve které se hlavní hrdina promění ve šneka. Jmenovaná pohádka také zobrazuje politickou satiru a je zde patrná narážka na totalitaritu Sovětského svazu.

Podle mého názoru bychom měli velkou pozornost věnovat i románům autora. Romány „Діви ночі“ (*Noční panny* 1991), „Танго смерті“ (*Tango smrti* 2012), „Аптекарь“ (*Lékárník* 2015), „Цензор снів“ (*Cenzor snů* 2016), „Лютеція“ (*Lutetia* 2017) a „Нічний репортер“ (*Noční reportér* 2019) jsou charakterizovány jako fascinující a dramatické. Vyznačují se pozoruhodnou

⁶⁶ Podle <http://www.greenpes.com/index.php?page=press&about=books&item=677&offset=2>.

⁶⁷ Podle Олена, Красуля, Жанрова специфіка дитячої прози Юрія Винничука et. Матеріали студентських наукових читань, вип.4, Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг, 2018, s. 66.

dovedností a hlubokou znalostí materiálu, a proto jsou mezi čtenáři nesmírně oblíbeny a milovány⁶⁸.

Román „Tango smrti“ se považuje za jedno z nejlepších děl autora. V základě syžetu leží historie přátelství v průběhu druhé světové války – Ukrajinec, Polák, Němec, Žid a jejich rodiče byli vojáky armády ULR a padli v roce 1921. Zároveň se v současnosti románu odehrávají další události s jinými hrdiny. Dvě dějové linie – líčení událostí ve Lvově a Turecku –, se spojí v nečekané finále. Tento román je vnímán literárními kritiky a čtenáři nejednoznačně: dílo se považovalo za antisemitské, protože obsahuje scény z židovských pogromů. Andrij Drozda ve svém kritickém článku o románu Vynnyčuka vyjadřuje názor, že se autor málo stará o pravděpodobnost svých postav, logiku jejich myšlení nebo motivace skutků. Idylické přátelství čtyř kamarádů: Žida, Němce, Poláka a Ukrajince se zdá být tak neuvěřitelné, že mnoho čtenářů uvěřilo v realističnost „Tanga smrti“⁶⁹. I přes kritiku je román považován za nejúspěšnější dílo Jurije Vynnyčuka. Zobrazuje v něm Lvov v první polovině XX. století a pojednává většinou o pravdivé historii, již doplnil uměleckými prostředky a autorskou fantazií.

Jurij Vynnyčuk je také autorem překladů z angličtiny, velštiny a slovanských jazyků. Podle mého názoru lze za nejúspěšnější dílo považovat překlad *Pábitelů* od Bohumila Hrabala („Вар’яти“) a *Obsluhoval jsem anglického krále* („Я обслуговував англійського короля“). Na svou překladatelskou roli má Vynnyčuk vlastní názor: „Je nutné dokonale znát jazyk, ve kterém se překládá, zároveň lze originál přeložit se slovníkem a použít další překlady pro srovnání.“ Jurij Semkiv říká, že román Bohumila Hrabala měl vliv na tvorbu Vynnyčuka, kupříkladu v díle „Діви ночі“ (*Noční panny*) je osud hlavního hrdiny ohlasem na Hrabalovo dílo *Obsluhoval jsem anglického krále*, protože se oba hrdinové nachází v marginální pozici⁷⁰.

Na konci této kapitoly bych ráda zdůraznila, že tvorba Jurije Vynnyčuka přinesla nový pohled na ukrajinskou literaturu. Autor ve své tvorbě spojuje různé žánry: poezii, vědeckou literaturu, sarkastické příběhy, erotickou literaturu i dramatickou tvorbu. To vše dělá z Jurije Vynnyčuka unikátního spisovatele. Proto jsem si pro svou práci vybrala jeho osobnost. Spojitost jeho děl s českou literaturou zároveň podněcuje k dalším výzkumům povídek přeložených do češtiny.

⁶⁸ Podle <https://fabulabook.com/writer/yurij-vynnyuk/>.

Všechny citace přeložila autorka diplomové práce.

⁶⁹ Podle Андрій, Дрозда et. „Переборхес недоеко, або Повна бочка прецлів“, <http://litakcent.com/2012/12/18/pereborhes-nedoeko-abo-povna-bochka-precliv/>.

⁷⁰ Podle Семків, Ростислав et. Юрій Винничук як центральна постать Галицької бурлескної літератури, http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10930/Semkiv_Yuriy_Vynnychuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

5.2. Obecná charakteristika povídek Jurije Vynnyčuka

V mé magisterské práci se věnuji analýze českého překladu dvou povídkových sbírek Jurije Vynnyčuka, a to *Chachacha* a *Příběhy z Haliče*. Obě sbírky spojuje humor a ironie, neobvyklé postavy a jejich příběhy.

Sbírka ironických povídek *Chachacha* („Ги-ги-ги“) vyšla v roce 1997, avšak všechny povídky byly napsané v rozmezí let 1973–1996. Kvůli cenzuře a kritice sovětské vlády psal své povídky „do šuplíku“, díla autora byla zakázána, a některá byla dokonce považována za ztracená. Zajímavá je historie samotných povídek. V roce 2007 při přípravě vydání předal několik ztracených povídek bývalý člen KGB. Jednalo se právě o texty, které byly považovány za ztracené, ale ve skutečnosti byly zkonfiskované během jedné z domovních prohlídek.

Celkem se sbírka skládá z 85 povídek, které jsou umístěny do devíti oddílů. Sbírka se stala vhodným objektem vědeckého výzkumu pro literární kritiky a studenty. Sama jsem navazovala na magisterskou práci Alexandry Stelibské „Analýza českého překladu povídkové sbírky Jurije Vynnyčuka *Chachacha*. Ústřední povídkou této sbírky je povídka se stejným názvem *Chachacha*. Díky ní si Jurij Vynnyčuk vysloužil od literárních kritiků pojmenování „otec černého humoru“. Text povídky byl napsán v roce 1978, ale kvůli komunistické cenzuře se povídka dostala do rukou čtenářů prostřednictvím samizdatu a oficiálně byla vydána až v roce 2007. Sám autor povídku „Chachacha“ charakterizuje takto: „Myslím, že smát se vlastním nedostatkům je nejdůležitějším znakem zdravého národa... Například Roman Ivanyčuk v časopisu ‚Kurier Kryvbasu‘ napsal, že jenom šílenec může napsat dílo jako ‚Chachacha‘. Jsem rád, že se společnost šilenců rozrůstá, protože ‚Chachacha‘ už bylo přeloženo do jedenácti jazyků... Jen šílenec si toho nemohl všimnout⁷¹.“

Syžet povídky „Chachacha“ je založen na dobrodružství jedné rodiny. Vyprávění je ve formě skazu, takže v ich-formě. Vypravěčem je Vladzjo, starší syn. Z jeho vyprávění se dozvídáme o vraždě otce a dědečka, o podnikání maminky (a způsobu trávení času celé rodiny) spojené s poskytováním sexuálních služeb zákazníkům, jejichž ostatky byly zpracovány na mýdlo a masné výrobky. Rodina strýce byla také začleněna do podnikání, takže i oni provádí podobnou činnost: „Strýček se zabýval taktéž nezanedbatelným kšeftem: chytil kočky a psy a vařil z nich mýdlo, které se samozřejmě s našim nedalo srovnat.⁷²“ Dál se dozvíme o svatbě z rozumu s vlastní sestřenicí, o boji s policií. Po smrti všech členů rodiny se Vladzjo ocitl v psychiatrické léčebně, kde přemýšlí o útěku, přičemž plánuje vraždu sestry Olji.

Zvláštní pozornost je možné věnovat lexikálním aspektům povídky. Vynnyčuk používá expresivní a emocionálně zbarvené lexikum. Jsou to vulgarismy (*мордяка, тегнути, жерти, мармиза, вилупити баньки*), slova hanlivá (*гаврик, бабера, нічліжан, пика, підсвинки*), deminutiva,

⁷¹ Podle <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/38/>.

⁷² Podle Jurij, Vynnyčuk et. *Chachacha*, přeložila Rita Kindlerová, Kniha Zlín, Zlín, s.21.

substantiva a také na stejném úrovní i adjektiva (*голівка, спинка, лишенько, кладочка, матінка, братик, штучка, дрібненький, святісінька, тоненький*).

V textu se také můžeme setkat se zastaralými lexiky a autor velmi často používá dialektická slova, takzvanou lvovskou „gvaru“ – lvovské nářečí: *креденс, небіжчик, итири, видіти, кобіта*.

Používání lvovských (haličských) antroponym (*Бодьо - Богдан, Мілько - Омелян, Льондзя - Володимир, Рузя - Розалія, Філько - Філін*) přidává textu na originalitě.

Další povídkou je „Kulparkiv anebo Chachacha 2“. Tato povídka je pokračováním osudu Vladzja, který se nachází v psychiatrické léčebně Kulparkiv. Právě „Chachacha 2“ se od původní povídky podstatně liší: děj druhé části se odehrává v roce 1992, ačkoliv v první povídce se předpokládá, že je situována do sovětské éry mezi lety 1961–1975. Děj začíná v nemocnici pro duševně choré na Kulparkově ve Lvově. Autor podává zajímavý příběh o vzniku názvu nemocnice a legendu o tomto místě. V této části autor používá mnoho historismů (*дідуц, помістя, гаківниця, поселення*). Syžet je založen na návštěvě delegace úředníků v ústavu, přičemž důvodem jejich příjezdu je zajištění politické uvědomělosti pacientů. Během uspořádání volebního okrsku je čtenářům představen místní personál a pacienti. Hlavní hrdina Vladzjo se během přípravy seznamuje se svou láskou Hanulkou. Hanulka vypráví svůj osud a příčinu, kvůli níž se ocitla v nemocnici: její maminka se živila nelegálními potraty, otec vyráběl pálenku z výkalů, a dokonce zabila svého manžela alkoholika a jeho otce. Závěrečnou část představuje den voleb, kde se postupně stírají rozdíly mezi „normálními“ lidmi a bláznů. Příběh končí útekem hlavních hrdinů z léčebny.

V této povídce je patrná satira na ukrajinský politický systém a na průběh demokratických voleb v nově vytvořeném státu.

„Příběhy z Haliče“ (v originálu „Легенди Львова“) je podle mého názoru nejlepší dílo, které popisuje atmosféru Lvova a jeho neoficiální historii. Kniha se skládá z dvaceti kapitol, český překlad pak tvoří vybrané povídky. Hlavními hrdiny jsou král Danylo a šašek Oelko, král Lev a slavný starosta Zymorovyč. Dílo bylo znovu vydáno několikrát, a to v letech 1999, 2000, 2009, 2010 a 2018.

Co se týče lexika, používá autor většinou historismy: *боярин, князь, блазень, бургомістр, смолокур, купець*; archaismy: *дукат, рамено, золотий* a dialektismy: *гладущик, тазда, господарка*.

5.3. Způsoby překladu reálií ve sbírkách „Chachacha“ a „Příběhy z Haliče“

V této kapitole se chci věnovat typům reálií použitých v překladu sbírek povídek „Chachacha“ a „Příběhy z Haliče“. Pro analýzu reálií jsem si vybrala klasifikaci ukrajinské lingvistky a teoretičky překladu Roksolany Zorivčak. Podle mého názoru pro tuto analýzu nejlépe vyhovují právě její postupy.

Roksolana Zorivčak rozděluje reálie na vlastní reálie a historické reálie. Ze strukturálního hlediska se reálie dělí na jednočlenné, mnohočlenné a reálie frazeologismy. Pro vysvětlení metodiky překladu používám dělení reálií. Vědkyně Zorivčak rozlišuje šest typů překladu reálií v uměleckém díle.

Do jednočlenných reálií patří takové, které se skládají z jednoho slova, tudíž zahrnují jeden lexikální význam. Např.: *вечорниці, криничар, денцівка, кобзарювати*.

Mногоčlenné reálie mají nominativní charakter a sestávají z několika slov (zde členů): *курна хата, троїста музика, разовий хліб, решетилівське шитво*.

Ve diplomové práci se chceme věnovat nejprve klasifikaci reálií. Bude vhodné nejen vyjmenovat typy reálií uvedené v povídkách, ale rovněž přidat komentář o jejich původu a významu. Podle Florina a Vlachova se za reálie považují také slova popisující život soukromého státu a sovětské reálie, slova spojená se státním uspořádáním a jednotky vzdálenosti, měny. Nejprve chceme oddělit jednočlenné reálie v textech povídek „Chachacha“ a „Příběhy z Haliče“. Jednočlenné reálie tvoří v textu hlavní kategorii. Jejich funkcí v daném dílu je charakterizovat název konkrétních jevů nebo předmětu. Pro danou práci bude nejvhodnější uvést příklady jednočlenných reálií. Samozřejmě nemůžeme podat úplný počet slov v písemné části, proto je kompletní seznam-slovník přidán v přílohách.

Jednočlenné reálie v textech povídek Jurije Vynnyčuka zachovávají haličský kolorit. Jsou to názvy různých profesí v době knížecí a během Rakouska-Uherska, Sovětského Svazu. Zastupují názvy úředníků: *радник, писар, трубач (мається на увазі професія у середньовіччі), купець, бургомістр, челядник, маршалок, фірман, шкуродер, корчмар, гетьман, боярин, суфраган, шомпол*. Samostatnou část knihy povídek tvoří sovětismy. To jsou slova, která vyvolávala sovětská skutečnost. V povídkách Jurije Vynnyčuka se tato lexikální kategorie objevuje v dílech „Chachacha“. Důvodem je načasování událostí povídek, které probíhají většinou na sovětské Ukrajině. Jsou to názvy politických proudů: *троцькісти, петлюрівець*; komunistických úřadů: *політбюр, ЦК*; společenských jevů: *антисоветська пропаганда, радянська людина, соціалістична революція, вождь народу, сексот, соцреалізм, буржуазна поезія*.

Za samostatnou kategorii reálií v souboru povídek se rozlišují názvy ukrajinských jídel, protože názvy ukrajinských pokrmů ve srovnání s češtinou jsou reálie. Ku příkladu slovo *галушки (halušky)* je v českém jazyce vnímáno jako slovo přejaté. V podstatě je to reálie, protože je to starověké

ukrajinské jídlo skladající se z vařeného těsta ve formě čtverců nebo kuliček. V českém jazyce se název tohoto pokrmu objevil kvůli slovenskému jídlu, které má stejný název. V *Akademickému slovníku cizích slov* se halušky označují jako krajový název jídel, noků, šišek, flíčků, nudlí.

Jurij Vynnyčuk v dílech *Chachacha* a *Příběhy z Haliče* používá názvy jídel především v popisu hostin, ve kterých charakterizuje tradice ukrajinské kultury. Popis jídel a jejich příprava navozuje atmosféru díla. Autor většinou používá názvy ukrajinských a haličských jídel: *борю, зупа, сало, паляниця, сальтесон, пампушки*.

Reálie spojené s názvy jídel jsou součástí perifráze. V povídce „Bojovníci neviditelné fronty“ je zobrazena perifráze na vztahy mezi ukrajinskými sovětskými literaťi: „*Ten Rylskij je ale nacionalista!, kýve hlavou OJeK. Ooo, děsivý nacionalista. Včera jsem ho potkal u Svazu a říkám tak, všem víte, vesele: Zdrástvujtě! A on?: Jak se máte?*“

„*To řekl?*“ ptá se Lazar Sanov, který byl jejich sekretářem a vše pečlivě zapisoval.

„*To řekl? A tak se ptám: Kam jdete? A on: Na oběd. A já: Proč neobědval v Aeneovi?*“ Tam, říká, nemají boršč. A já chci boršč.“

„*To řekl?*“ ptá se Lazar Sanov a zapisuje. „*A neřekl náhodou, jaký boršč?*“

„*Hm*“, krčí čelo OJeK, „*je to důležité?*“

„*Velmi důležité. Protože kdyby například řekl, že chce ukrajinský boršč, to by pak pěkně měnilo situaci.*“

„*Děstvitělno*“, souhlasil OJeK. „*Napište to tak*“.

„*Tak to také píšu.*“

„*Tomje málo. Napište, že chce nejenom boršč, nejenom ukrajinský, ale ještě buržoazně-nacionalistický.*“

„*Co je takový boršč?*“ zajímá se OJeK.

„*Jestli není, uvaříme ho,*“ směje se NSR...⁷³

Uvedený dialog zobrazuje satiru na stav a vztahy ukrajiničských sovětských literátů, které byly v 60.–80. letech XX. století zaměřeny proti „buržoazní ideologii“ a „ukrajinskému buržoaznímu nacionalismu“.⁷⁴ Sovětští spisovatelé byli rozděleni na ty, kteří podporovali komunistickou vlast a na ty, kteří odešli od tématu socialismu a tvořili ve vlastním stylu.

Reálie jsou pod vlivem vývoje společnosti, proto jsou úzce spojeny s kulturou a potřebují zvláštní přístup při jejich překladu. Komplikaci přinášejí vysvětlení a překlad slova *xama* (*chata*). V povídce „Jak ženy zachránily Lvov“ můžeme najít popis bydlení pod takovým názvem: *Хуменько розбіглися львівські жінки по хатах і повикочували на вулиці порожні діжки, поставивши їх гори дном*⁷⁵. – *Rychle se rozběhly po domech a vynesly do ulic prázdné díže a postavily je dnem*

⁷³ Podle Jurij, Vynnyčuk et „Chachacha“. Kniha Zlin, Zlin, s. 107-108.

⁷⁴ Podle Історія української літератури: У 2 т. — К., 1988.

⁷⁵ Podle Винничук, Юрій et. «Львівські Легенди», Фоліо, Харків, с.9.

vzhůru...⁷⁶ Ukrajinské slovo *xama* (*chata*) se souhlasně s češtinou považuje za reálii. Význam těch slov však v sobě nese rozdíl. V Slovníku současné češtiny má slovo *chata* význam menší stavby pro přechodný, rekreační pobyt; horské stavby, hotel pro ubytování rekreatantů a turistů. Slovník spisovného jazyka českého podává význam jako nuzná chalupa, primitivně zbudované stavení. Vyjádření v takovém smyslu není vhodné pro kontext povídky a nemá smysl, protože děj povídky probíhá v době Středověku a slovo *xama* znamená obydlí typické pro Lvov a Haličský region. Takové bydlení má svoje specifické vlastnosti odlišné od českého lidového bydlení, a proto v textu vystupuje jako reálie. Překladatelka použila ekvivalent *dům*, jenž má definici budovy k obývání, rodinného domu.

K deformaci významu došlo ve slově *жупан* (*župan*). V textu povídek slovo se objevuje jako vlastní název hory (Hora Župan). Sémantická struktura reálii má význam starověkého vrchního oděvu pro muže, ozdobeného kožešinou a pozamentem, který sloužil jako oděv pro bohaté kozáky a polskou šlechtu. V tomto případě o něm můžeme mluvit jako o reálii, která označuje ukrajinský panský svrchní oděv⁷⁷.

Třetím v kvalifikaci jsou reálie frazeologismy. Roksolana Zorivčak považuje za označení reálií celkový počet frazeologismů kteréhokoliv národa. Podle ní je frazeologismus jedinečnou vlastností národů světa, která dělá každý jazyk unikátním.

Transkripce (transliterace) znamená nalezení nejpřesnější možné shody přes záznam zvuků slov. Transkripci lze použít nejenom přesným zvukovým přenosem cizího slova, je také možné zvolit grafiku, takzvaný transliteračný převod. V souboru povídek Jurije Vynnyčuka se transkripce používá v překladu vlastních názvů, toponym, geografických názvů a osobních jmen. Názvy ukrajinských měst (oikonyma) jsou převedeny způsobem transkripce, transliterace a kalku. Jak ukazují výsledky našeho výzkumu, nejčastěji názvy toponym se překládají způsobem transliterace: *Lvov* – *Львів*, *Vynnyky* – *Винники*, *Луцаків* – *Личаків*. Způsob transkripce je použit v převedení názvů tradičních svátků a osobních jmen: *Ivana Kurala* – *Івана Курала*, *Borys Olijnyk* – *Борис Олійник*, *Machno* – *Махно*.

Hyperonimickým přejmenováním se rozumí překlad, ve kterém jsou rodové protějšky původního jazyka přeneseny do jazyka překladu. Hyperonimický překlad přenáší sémantiku reálií se ztrátou sému a samostatných diferenciativních rysů. Víceméně je to jeden z nejčastěji použitých způsobů převodu v dílech „Chachacha“ a „Příběhy z Haliče“. Taková situace vznikla kvůli tomu, že hyperonimické přejmenování spřičinuje sémantickou shodu. Například ukrajinské dialektní slovo *дзизар* je přeloženo jako *hodiny*, což je sémantický neutrální, protože *дзизар* označuje konkrétní

⁷⁶ Podle Jurij Vynnyčuk et. „Příběhy z Haliče“, Portál, Praha, s.18.

⁷⁷ Podle Панченко, Олена et. Українські реалії в дзеркалі української лексикографії, Наукові записки, Дніпро, с.4. <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/10637/1/Panchenko.pdf>.

typ přístroje nástěnných hodin. Do stejného způsobu překladu patří už dříve zmeněné slovo *župan* (*жупан*), které má v českém jazyce doslovný význam pohodlného domácího pláště. Avšak v originálu textu povídky má slovo *župan* pojem starobylého svrchního mužského oděvu.

Deskriptivní perifráze značí překlad, ve kterém se jednomu pojmu dává několik významů. Přítomnost perifráze vyjadřuje ekvivalenci výrazů a možnost jejich nahrazení. Perifráze obsahuje skrytý význam slova, který překladateli umožňuje donést relativní totožnost výrazu namísto absolutní totožnosti, tzv. doslovného překladu. V textu povídek přeložených Ritou Kindlerovou se perifráze používá zřídka. Největší počet byl nalezen v převodu povídek „Příběhy z Haliče“, jsou to jednočlenné reálie: *ордунци* (*Tataři z Hordy*), *ясур* (*Zajatí lidé*), *баня* (*Kopule*), *дзвіниця* (*Zvonice*). Komentář k převodu těchto reálií je podaný níže v textu.

Kombinovaná renominace je transkripce s popisnou perifrází. Tento způsob překladu spočívá ve vysvětlení reálií, často s podrobným komentářem. Tento typ je praktický a překladatelka jej uplatnila v komentáři ve vysvětlení pojmu *Люблінська унія* (*Lublinská unie*).

Transpozice na konotativní úrovni je nahrazení ukrajinské reálie jiným slovem jazyka překladu s dalším denotativním, ale i ekvivalentním konotativním významem. Tento způsob převedení je podmíněný odmítnutím doslovného překladu a převzetí vnímání světa jazyka překladu. Transpozice na konotativní úrovni se aplikuje v překladu frazeologismů, kde se většinou mění smysl slova. Příkladem konotativní transpozice ve sbírce povídek „Příběhy z Haliče“ *Мов корова злизала – Тихо jako v hrobě*. V ukrajinštině má frazeologismus *Мов корова злизала* následující význam: nějaká osoba nebo věc náhle zmizela a není možné ji najít. Český ekvivalent, který použila překladatelka Rita Kindlerová znamená stav bez hluku nebo jakéhokoli zvuku.

V této klasifikaci bych chtěla zdůraznit především na třídění frazeologismů. Právě povídka „Chachacha“ je typická tím, že obsahuje četné frazeologismy. Jedním z důležitých stylistických prvků, který je důvodem použití frazeologismů v textu povídky, je snaha vytvořit nepřetržitý, živý proud mluveného jazyka. Právě Vynnyčuk používá frazeologismy pro to, aby řeč hlavních hrdinů vytvořil pestrou a živou. Hlavní hrdina popisuje život s bratrem takto: „*В такий ото час мама нас виганяла з хати, але ми були не в тім'я биті... - už jsme něco uměli.* „ . „*Було мені, либонь, зо п'ятнадцять років, а братрові Максові – шість, коли наш татуньо виграв на довічне володіння дерев'яну садибу, єдиною незручністю якої було те, що там можна було тільки лежати і знаходилася вона на глибині двох метрів під землею. А влаштував він собі мандрівку в ліпший світ тим робом, що упав напідпитку з кладки в струмок, де й води було жаби по коліна.* „*Bylo mi asi tak patnáct let a bratru Maxovi šest, když náš tatík vyhrál k věčnému užívání dřevěné hospodářstvíčko, jehož jedinou nepříjemností bylo, že se v něm dalo jen*

ležet a že se nacházelo v hloubce dvou metrů pod zemí. Sám si zařídil cestu do lepšího světa **tím**, že podnapilý upadl z mostku do potoka, v němž bylo **vody žábě po kolena**⁷⁸.

Stojí za pozornost překlad frazeologismu, který popisuje činnost dědečka: - Я, - каже, - чужого не беру, а беру зайве. *Ото як почну курей рахувати, бачу – непарна рахуба, то й кажу собі: не буде пари – з’їдять татару.* – Já, říká, cizí neberu, ale беру přebytečné. *Рočítám slepice a vidím – nevychází do páru, tak si řeknu: **Jedna bude opuštěná jako palec.***

Můžeme dojít k závěru, že překladatelka použila k překladu tohoto frazeologismu způsob frazeologického ekvivalentu, tedy přenesení frazeologického významu se stejnou frazeotvornou bází v cizím jazyce.

„Макс умить занімів; де й сльози поділися. То **канотіло, як з ринви, а то, мов корова злизал.** – *Max v mžiku zmlkl; nejdřív tekly slzy jako hrachy, potom ticho jako v hrobě...*

Při překladu tohoto frazeologismu překladatelka použila metodu hyperonymického přejmenování, kdy se v překladu pojmu do cizího jazyka používají genetické pojmy cílového jazyka⁷⁹.

„**Стоїть як вкопаний**“ – „**Stojí jako by spadl z višně**“. Překladatelka v tomto případě použila frazeologickou analogii, frazeologismus *jako by spadl z višně* má stejný význam jako ukrajinský *стоїть як вкопаний*, ale je postavený na jiném obrazu.

Podle klasifikace Zorivčak je to hyperonymické přejmenování.

„**Замовк і ні шелест**“ – „**ticho jak po pěšině**“. V tomto případě se dá uvažovat o situačním protějšku. Frazeologismus *ticho jako po pěšině* stojí mimo kontext a nemá nic společného se sémantikou původního frazeologismu.

„**Від пецьки до тецьки**“ – „**Od hlavy k patě**“. *Dlouho se nerozmyšlejíce, zatáhli jsme ho do sklepa a bez odkladů ho rozřezali od hlavy k patě.* Překladatelka použila v tomto překladu asimilační metodu.

Ráda bych poznamenala, že nejpoužívanější metodou překladu frazeologismů v díle „Chachacha“ je hyperonymické přejmenování. Překlad ukrajinského frazeologismu *як пироги в маслі – jako **pinček v másle***. Při používání způsobu hyperonymického přejmenování dochází k derealizaci pojmu, protože se konkrétní pojem přenáší lexémem širokého odkazu.

Také je v textu mnoho jednočlenných reálií, zejména se jedná o geografické názvy. Ve svých povídkách tak Vynnyčuk používá hodně toponym Lvova a Haliče. Pro takový typ reálii použila překladatelka metodu transkripce. *Якщо вам ніколи не доводилося бувати в лікарні для божевільних на **Культаркові**, ви не можете вважати, що знаєте **Львів**. Бо Львів – то не тільки **Кайзервальд, Личаків, Кривчиці - Погулянка, Замарстинів, Клепарів, Голоско...** - Jestli jste nikdy neměli možnost pobýt v nemocnici pro blázny na **Kulparkivě**, nemůžete říci, že*

⁷⁸ Podle Vynnyčuk, Jurij et. *Chachacha*, přeložila Rita Kindlerová, Kniha Zlín, Zlín, s.15.

⁷⁹ Podle Зорівчак, Роксолана et. Реалія і переклад s.105.

znáte *Lvov*. *Lvov* není pouze *Kaiserwald*, *Lyčakiv*, *Kryvčyci*, *Pohuljanka*, *Zamarstyniv*, *Klepariv*, *Holosko*.

Pro takový typ reálií je transkripce nejvhodnější metodou. Nutnost použití transkripce při překladu reálií je způsobena tím, že překladatel může přenést reálie z cizího jazyka do jazyka překladu grafickými prostředky druhého s maximálním přiblížením k původní podobě⁸⁰.

Metoda transkripce se v textu povídek dost často používá pro osobní jména. Jedná se zejména o povídku „Vzpomínky na Oleksandra Kornijovyča Kornijčuka“, ve které autor zmiňuje ukrajinské spisovatele komunistické doby: *Stepan Pušyk*, *Natan Samujilovyč Rybak*, *Lazar Sanov*, *Machno*, *Buturlin*, *Borys Olijnyk*.

Je třeba také podotknout, že překlad slova „*кнайпа*“ je v knize označen jako „*hosпода*“. Slovo *кнайпа* je německého původu, ale ve Lvově má vlastní význam, ve *кнайпах* se lidé scházeli většinou nejen pro to, aby si dali pivo, ale také se tam konaly schůzky zlodějů. Proto slovo *кнайпа* nejlépe zobrazuje atmosféru Lvova. V Haliči se také používalo slovo „*пивниця*“, to je místo kde se dalo pít pivo, ale používá se také jako sklep. Zajímavé je to, že ve Lvově je mnoho hospod umístěno v suterénech. Tento překlad začleňuji do hyperonymických reálií, protože je v překladu zachována sémantika slova.

Co se týče povídek ze sbírky „Příběhy z Haliče“, tak zde můžeme většinou nalézt historické reálie. To je podmíněno především tím, že autor vypráví o knížecí době a o starověkém období.

Do historických reálií zde patří *purkmistr* (*бургомістр*), *radniční věž* (*ратушова вежа*), *šlechtic* (*шляхтич*), *korunní hejtman* (*коронний гетьман*), *Tataři z Hordy* (*ордінці*)⁸¹.

Právě na překladu těchto reálií můžeme vidět, že překladatelka použila několik metod. Hyperonymické přejmenování je použito nejvíce ve slovech jako *purkmistr*, *korunní hejtman*, *šlechtic*... Je to způsobeno tím, že je sémantika slov totožná. S pomocí metody hyperonymického přejmenování má překladatel dávat pozor na historické reálie, aby zabránil modernizaci a zpřístupnil text modernímu čtenáři⁸².

Velmi zajímavým z hlediska překladu je přeložení pojmu *ордінці*. Tady překladatelka použila metodu deskriptivní perifráze a vysvětlila ji jako *Tataři z Hordy*. Doslova slovo *horda* má v češtině několik významů: skupina někdejších nájezdných kočovníků, skupina, tlupa, parta násilníků, banda. Podle mě je to správná volba, protože tento způsob překladu vysvětluje pojem a celkově vzato, perifráze pomáhá čtenáři pochopit zvláštnosti neznámé reálie.

Na závěr můžeme říci, že ve sbírkách povídek Jurije Vynnyčuka „Chachacha“ a „Příběhy z Haliče“ byly použity asi všechny druhy reálií, které jsou dostupné pro umělecké dílo: historické reálie, jednočlenné a mnohočlenné reálie a reálie frazeologismy. Obzvláště bychom si měli

⁸⁰ Podle Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. — М., 1974. — С. 45.

⁸¹ Podle Вуннычук, Jurij, Příběhy z Haliče, Převodla do češtiny Rita Kindlerová, Portál, Praha, 2002.

⁸² Podle Зорівчак Р. Реалія і переклад. — Львів, 1989. — s. 109.

povšimnout způsobu překladu u frazeologismů. Tady překladatelka použila různé způsoby: hyperonymické přejmenování, deskriptivní perifrázi, transliteraci, transpozici, kalk a kombinovanou renominci.

Závěr

V této práci jsem, dle mého názoru, dosáhla všech cílů, které jsem si vytyčila. Prozkoumala jsem historii překladu a translatologii a vymezila jsem nejdůležitější osobnosti těchto oborů. Také jsem vysvětlila definici pojmu reálie, kdy se jedná o názvy předmětů a jevů hmotné a duchovní kultury určitého národa, které v překladu zůstávají nezměněny.

Práce obsahuje dvě části: teoretickou a praktickou. Teoretická část se dále dělí na tři podkapitoly, kde hovořím o obecné teorii. Nejprve jsem se pokusila vymezit roli překladu v mezilidské komunikaci. Pojem mezilidská komunikace byl uveden Georgem Tregerem a Edwardem Hallem a popisuje komunikaci mezi představiteli různých kultur, kdy jeden účastník objeví kulturní odlišnost jiného. Překlad samozřejmě v mezikulturní komunikaci odehrává velkou roli, protože je tím praktickým prostředkem, který pomáhá v porozumění odlišných kultur. Také jsem ve své práci pokusila vysvětlit pojem *překlad*. Nejjednodušeji a nejsrozumitelněji je pojem překlad vysvětlen jako písemný převod původního textu z jednoho jazyka do druhého, který provedl překladatel. Podařilo se mi také znázornit typy překladů a tlumočení. Navazovala jsem na myšlenky a díla takových teoretiků jako Roman Jakobson, Vilém Mathesius, Vladimír Procházka, Hennadij Miram, Vilem Komissarov, Maksym Rylskyj a Iryna Batina.

Důležitým bodem této práce je nástin dějin překladu. Pojednávала jsem o každé zemi zvlášť, vznikly tak dvě podkapitoly: Náhled do vývoje českých uměleckých překladů a Náhled do vývoje ukrajinského uměleckého překladu. Zkusila jsem porovnat historii překladatelské činnosti těchto zemí, a jsem si jistá, že běh dějin ovlivňuje vývoj kultury. Aktivní překladatelská činnost do ukrajinského jazyka se začala vznikat během 60–90. let 19. století. Překlady známých děl prováděli spisovatelé jako Ivan Franko, Pantelejmon Kuliš, Olena Pčilka, Mychajlo Staryckyj, Lesja Ukrajinka. Nejvíce překladů uměleckých děl vzniklo ve 20. století, k významným teoretikům a překladatelům té doby patří jména jako: Mykola Zerov, Mykola Bažan, Mykola Lukaš, Hrhorijs Kočur, Valerian Pidmohylnyj, Mychajlo Draj-Chmara, Mykola Voronyj, Dmytro Zahul.

Česká překladatelská škola je, dle mého názoru, také velmi rozvinutá v teorii překladu. Vědec Jiří Levý ve své práci „Česká teorie překladu“ podává celou historii české translatologie od vzniku slovanského písma do 19. století. Levý v detailu rozpracoval všechny periody vývoje českého překladu. Podle Levého dějiny české translatologie se dělí na dobu starou, obrozenskou a poobrozenskou. Velmi plodné je v české kultuře období májovců, ruchovců a lumírovců. Členové těchto skupin překládali do češtiny známá díla klasické světové literatury.

Ve své práci také zmiňují způsoby překladů Bible, poněvadž se jedná o nejznámější a nejprekládanější knihu na světě.

Praktickou část tvoří kapitola „Analýza reálií v českých překladech děl Jurije Vynnyčuka“, ta obsahuje tři podkapitoly. Podávám zde obecný obraz o tvorbě Jurije Vynnyčuka. Dále se dostávám k popisu obsahu povídek ve sbírkách „Chachacha“ a „Příběhy z Haliče“. Nejprve jsem analyzovala autorova lexika, kterou použil v uvedených povídkách. Vynnyčuk používá expresivní a emocionálně zbarvená lexika: vulgarismy, slova hanlivá a deminutiva.

Pro klasifikaci reálií a rozbor jejich překladu jsem si vybrala typologii podle Roksolany Zorivčak. Ukrajinská vědkyně rozděluje reálie na historické reálie, jednočlenné a mnohočlenné reálie, reálie frazeologismy. Pro Vynnyčukův typ textu se tato klasifikace hodí nejlíp. Detailněji se zabývám překladem frazeologismů Rity Kindlerové. Zde překladatelka použila velký počet překladatelských metod.

Tato práce bude užitečná pro studenty, vědce, publicisty. Osloví také zájemce o ukrajinský jazyk a kulturu.

Резюме

Головною метою магістерської роботи „Překlad reálií v dílech Jurije Vynnyčuka z ukrajinštiny do češtiny“ є висвітлити проблематику перекладу реалій з української мови на чеську. Праця складається із двох частин, теоретичної та практичної. Матеріалом для вивчення реалій було обрано збірки оповідань Юрія Винничука «Ги-ги-ги» та «Львівські легенди». Причиною вибору даних творів є те, що у збірці «Ги-ги-ги» сюжет побудований на подіях, що проходять у радянську епоху, тому лексика оповідань багата реаліями того часу. Також лексика оповідань багата на львівську говірку, в якій також багато реалій, які є притаманні Галичині.

Магістерська робота складається із п'яти розділів: Теоретичної частини та практичної. До теоретичної частини увійшло три розділи. У першому розділі „Překlad jako zdroj interkulturní komunikace“ («Переклад як джерело міжкультурної комунікації»), подано визначення терміну міжкультурна комунікація та роль перекладу у міжкультурних зв'язках. Також важливою частиною роботи було подати визначення терміну переклад. Удослідженні було взято до уваги визначення подані Вілемом Матезіусом, Романом Якобсоном, Іриною Батіною, Владіміром Прохазкою, Генадієм Міромем, Максимом Рильським. У вище згаданих науковців своє бачення цього визначення, у роботі вибрано визначення узагальнююче. Переклад тексту називається письмовий переклад тексту з однієї мови на іншу, який виконав перекладач.

Також увагу даної праці звернуто на типологію перекладу. Роман Якобсон ділить переклад на три типи: внутрішньомовний, міжмовний та міжсеміотичний. Також переклад ділиться на письмовий та усний (консекутивний та синхронний).

У праці є докладно досліджена історія українського та чеського перекладознавства. Поданно історію перекладу починаючи із найвизначнішого твору всіх часів – Біблії. Описано найвизначніші видання чеською та українською мовами та їх особливості.

Значний вклад у розвиток чеського перекладу зробив Їржі Леві. Він є автором праці «Теорія чеського перекладу» у якій докладно описано періоди розвитку художнього перекладу, визначні особи та їх праці а також особливості методики перекладу кожного періоду.

Також у роботі докладно подано історію перекладу в Україні. Описано засоби та принципи перекладу Святого Письма на українську мову. У процесі дослідження вдалося визначити, що активна перекладацька діяльність зарубіжних текстів на українську мову починається з

середини XIX століття. Визначними постатями, які зробили вклад у розвиток перекладу зарубіжної літератури були Іван Франко, Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький, Олена Пчілка, Леся Українка. Найбільшого розвитку переклад художніх творів досяг у радянський період. 20 – 30 роки XX століття, Микола Бажан, Микола Лукаш, Григорій Кочур, Микола Вороний та ін.

У теоретичній частині увагу приділено класифікації реалій. За модель класифікації було вибрано класифікацію реалій болгарських вчених Флорина і Влахова. Вчені розділяють реалії на ті, які позначають предмет та поділ за місцевою ознакою (реалії, які позначають місце). Відповідно цей поділ має підпункти. Реалії, котрі позначають предмет поділяються на географічні реалії, етнографічні реалії, суспільно-політичні реалії, суспільно-політичне життя, військові реалії. За місцевою ознакою реалії діляться в площині однієї мови (свої та чужі реалії) та в площині пари мов (зовнішні реалії, внутрішні реалії).

Теоретик перекладу Роксолана Зорівчак класифікує реалії за їхнім значенням у тексті. Дана класифікація підходить для аналізу художнього тексту. Науковиця за основу свого поділу звертається до історичного та семантичного боку а також із структурного погляду. У структурному плані реалії класифікує на реалії одночлени (вечорниці, криничар, денцівка), реалії-полічлени номінативного характеру (курна хата, разовий хліб, троїста музика) та реалії-фразеологізми (лоби побрити, коло печі поратися). З погляду перекладацької практики Роксолана Зорівчак виділяє реалії явні та скриті (приховані – піч, сорочка. скриня).

Також, у праці вказано методи перекладу реалій. Зокрема, у розділі „Překlad reálii a způsobu jeho provedení“. Для визначення методів перекладу я звернулася до праць Флорина і Влахова а також до класифікації Роксолани Зорівчак.

Болгарські вчені виділяють такі способи перекладу реалій:

- 1) Траскрипція (транслітерація);
- 2) Переклад у широкому сенсі слова.
- 3) Уподібнення;
- 4) Описовий, дескриптивний, експлікативний переклад;
- 5) Калькування.
- 6) Введення неологізму;
- 7) Приблизний переклад;
- 8) «Контекстуальний переклад».

Однак, за словами науковців, найкращим засобом передачі реалії є створення нового слова. Для прикладу наводять застосування «кальки» та «напівкальки». Калька – це спосіб під час

застосування якого створюється словосполучення або фразеологізм шляхом буквального перекладу іншомовного слова або явища. Натомість, напівкалькою являється часткове запозичення іншомовного слова чи словосполучення, яке складається з наполовину із мовного елемента, який притаманний мові перекладу та наполовину із елементів притаманних мові оригіналу.

Також, у роботі використані посилання на працю Альони Хворової «Культурні реалії як відображення національних особливостей Німеччини та США та їх переклад на українську мову». Проаналізувавши дану роботу, було зроблено висновок, що автор поділяє використання реалій в стереотипному та пояснювальному контекстах.

У роботі також проаналізовано праці закордонних вчених-україністів. Зокрема, Уляна Холодова подає тлумачення реалій на прикладі казкових героїв, точніше передачі їхніх імен. Прикладом слугує всім нам відомий персонаж Дід Мороз, який в українській мові може бути представлений реалією Святий Миколай, а у чеській Ježíšek.

Четвертий розділ присвячений творчості та життєпису Юрія Винничука. Матеріалами, з яких черпали інформацію, слугували праці та статті польських, українських та чеських літературознавців та журналістів. Польський вчений Пшемислав Ліс-Маркевич у статті «Філософсько-мистецький портрет Юрія Винничука» детально описав біографію автора і зазначив, що на формування своєрідного стилю письменника почалося ще в дитинстві. Дідусь та дядько Юрія Винничука входили до лав УПА. Тому будучи дитиною розумів ту неприязнь до радянської влади. Дане ставлення ми бачимо у тематиці оповідань та творів автора, що висміюють радянське суспільство, зокрема партійних діячів та чиновників. Юрій Винничук народився в Івано-Франківську, батьки походили з Тернопільщини. Майбутній письменник обрав професію вчителя української мови та літератури. Після завершення навчання працював редактором та журналістом у газеті «Прикарпатська правда». Твори Юрія Винничука зацікавили працівників КДБ ще під час його служби в армії. У 1974 році переїздить до Львова де поєднує творчість із роботою та підробітками – працював художником, займався фарцюванням.

Творчість Юрія Винничука зацікавлює в першу чергу тим, що автор поєднує у своїх творах реалістичні події з вимислом, у поезії та оповіданнях можемо зустріти казкові мотиви. Наприклад, у збірці оповідань «Ги-ги-ги» герої мають риси чарівників, можуть літати, переноситись в часі. В той же час твори наповнені гумору та оптимізму.

Юрій Винничук є також автором романів. На мою думку, визначними є «Танго смерті» та «Алхімік». Роман «Танго смерті» оповідає про події Другої світової війни, де четверо друзів зі Львова проживають цей складний період. Головні герої мають різне походження: українець, поляк, німець і єврей. У цьому романі автор розвінчує переконання про те, що

військо та організація УПА була налаштована агресивно проти інших народів, адже до її лав входили воїни та діячі інших народів, яких об'єднувала спільна земля на якій вони народилися та проживали.

У романі «Аптекарь» зображено мало історичних подій, зате він зацікавлює читача своєрідною атмосферою старовинно-казкового Львова. Головний герой проходить своєрідну трансформацію. Під час повернення із навчання з Італії, невідомі вбивають друга головного героя. Йоган Калькбреннер став спадкоємцем аптеки дядька свого друга, після того як останній був убитий невідомими. Головного героя після прибуття до Львова помилково приймають за багатого спадкоємця. Йому у спадок переходить аптека дядька покійного друга.

У праці згадано також про поезію Юрія Винничука. Він є автором декількох збірок (з поезії почав свій творчий шлях): «Відображення», «Передчуття осені», «Ніч еротичної поезії», «Ніч еротичної поезії non-stop».

Наступний підрозділ наводить аналіз оповідань, котрі були перекладені на чеську мову Рітою Кіндлеровою. Це дві збірки оповідань «Ги-ги-ги» та «Львівські легенди». Перша збірка має цікаву історію видання. Вперше збірка вийшла друком у 1997 році. Вона складалася із оповідань, написаних між 1973 – 1996 роками. Під час перевидання збірки у 2007 році до видавництва звернувся колишній працівник КДБ із заявою, що має втрачені рукописи оповідань Юрія Винничука, котрі були вилучені в автора під час обшуку. Так з'явилася нова версія легендарної збірки.

Головним оповіданням є однойменне «Ги-ги-ги». Тут в іронічній формі автор розповідає історію життя однієї львівської родини. Оповідь ведеться від імені старшого брата Влодзя. Він з молодшим братом у дитинстві став свідком злочинів своєї матері, яка за його словами «допомогла піти на той світ батькові, а потім і дідусеві». Коли хлопці підросли, то стали допомагати матері у злочинних справах – побачивши як свиня загризла п'яничку вирішили виготовляти м'ясні вироби із людського м'яса і пригощати ним відвідувачів кафе, які переночували у компанії «незрівнянної Лоліти» самі ставали матеріалом для наступних виробів.

Дане оповідання закінчується «битвою» сім'ї головного героя із міліцією. В результаті гинуть всі члени родини, дядько і тітка, двоюрідні брати, лише Влодзь залишається живим і симулює психічну хворобу, щою втікти навесні із психлікарні на Кульпаркові.

Наступна збірка оповідань «Львівські легенди» складається із більше ніж 80 легенд. Її зміст відповідає назві. Головними героями зазвичай є Король Данило, придворний блазень Олелько та жителі середньовічного Львова.

Що стосується останнього розділу «Способи перекладу реалій у збірках «Ги-ги-ги» та «Львівські легенди»», то у цьому розділі для класифікації реалій ми використали класифікацію Роксолани Зорівчак.

Найбільше уваги звернено у праці на переклад фразеологізмів. Обидві збірки насичені українськими фразеологізмами та галицькими фразами. Тому для мене було цікавим, які чеські еквіваленти вибрала перекладачка. Хочу сказати, що Ріта Кіндлерова використала різноманітні засоби та способи перекладу, щоб зацікавити чеського читача. Найчастіше використовує гіперонімічне перейменування та комбіновану реномінацію.

Фразеологізми типу *капотіло, як з ринви, мов корова злизала, стоїть як вкопаний, від тецьки до тецьки, замовк і ні шелесть*. Під час переклад фразеологізмів такого типу перекладачка використала спосіб гіперонімічного перейменування. Даний спосіб перекладу дозволяє перекладачеві зрозуміло відтворити мовою перекладу зміст фразеологізму.

Що стосується перекладу книги збірки оповідань «Легенди Львова», то дана збірка багата в лексичному плані на історизми та архаїзми, наприклад: *бургомістр, ратушова вежа, шляхта, ординці, орда, ясир*. Це ще не повний список застарілої лексики, яку використав Юрій Винничук. Варто звернути увагу також на головних героїв – це історичні визначні особи та жителі середньовічного Львова.

Наостанок хочу додати, що твори та оповідання Юрія Винничука, незважаючи на свою екстравагантність та відвертість мають своєрідний (прихований) зміст, який створюють засоби із львівської говірки та галицького наріччя Юрій Винничук створює цікаву оповідь. Мова героїв зацікавлює і науковців лінгвістів. Праця може буде корисною насамперед для подальших досліджень перекладознавства та інших лінгвістичних дисциплін.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BARTOŇ, Josef: Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem. Praha, ČBS, 2009;
- BARTOŇ, Josef: Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989. Praha, ČBS, 2013;
- BARTOŇ, Josef: Tři české jubilejní bible. In: Dingir. Religionistický časopis o současné náboženské scéně. 13 (2010), č. 1, Praha, 2010, s. 7–10;
- BEDNAŘÍKOVÁ, Božena: Překlad jako kulturní transpozice. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2017;
- BELISOVÁ, Šárka: Kapitoly z dějin českého překladu. Praha, Nakladatelství Karolinum, 2002;
- BYTEL, Antonín et al.: Několik poznámek k tzv. reáliím. In: Čeština jako cizí jazyk I (J. Tax, ed.), Praha UK, 1985, s. 27–36;
- CHOLODOVÁ, Uljana, et al.: Lingvokulurní analýza východoslovanských písňových textů (na materiálech obřadových písní). Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2016;
- ČERNÝ, Jiří, Holeš, Jan: Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky. Praha, LIBRI, 2008;
- ČERMAK, František: Jazyk a jazykověda. Praha, Karolinum, 2007, s. 278;
- GOETHE, Johann Wolfgang et al.: Stručné uvedení do Goethova Fausta (překlad Otokar Fischer). Praha, Státní nakladatelství, 1932;
- HASIL, Jiří, et al.: Interkulturní aspekty mezikulturní komunikace. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2011;
- CHOLODOVÁ, Uljana: Lingvokulurní analýza východoslovanských písňových textů (na materiálech obřadových písní). Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2016;
- JAKOBSON, Roman: On Linguistics Aspects of Translations, In The Translation Studies Reader. 2000 (1959);
- JAKLOVÁ, Alena et al.: Interkulturalita a interkulturní komunikace. In: Člověk – jazyk – text. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 61–64;
- JÍLEK, Viktor et al.: Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů. Univerzita palackého v Olomouci, Olomouc, 2009;

- KINDLEROVÁ, Rita et al.: Переклади з української мови чеською мовою з [online]. 1991 по 2012, s. 3. Dostupné z: http://www.bookplatform.org/images/activities/423/ukrainianczech_translationsstudy.pdf;
- LEVÝ, Jiří et al.: České theorie překladu. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957;
- MERELL, Jan: Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti. Praha, Česká katolická charita;
- MERZOVÁ, Radana: Biblický metatext v ukrajinské modernistické próze (Ivan Bahrjanyj, Ihor Kosteckyj) [online]. Dostupné z: <https://www.readcube.com/articles/10.14712%2F23366729.2020.1.1>
- MÍLKOVÁ, Martina: Jungmannův překlad Miltonova Ztraceného ráje. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2015;
- OSTAŠ, Ljubov R.: Avtochtonti ta psevdavtochtonti vlasni osobovi imena vidapeljatyvnoho pochodzennja v čechiv j ukrajinciv / Ljubov R. Ostaš. In: Studiji z onomastyky ta etymolohiji 2002 / Kyjiv, Kyj 2002.
- PECHAL, Zdeněk et al.: Současná ruská, polská a ukrajinská literature. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci;
- ROMAŠEVSKÁ, Kateřina: Příspěvek ke kritické analýze reálií. Praha, FF UK, 2015;
- SŇADANKO, Natalka et al.: Rozhovor s editorkou antologie Expres Ukrajina, Ritou Kindlerovou [online]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23755/kindlerova-rita>;
- SOUŠEK, Zdeněk: Proč jsme začali nový překlad Bible a co nám překládání dalo [online]. Praha: Česká biblická společnost. [2008-01-05] Dostupné z: <http://www.dumbible.cz/web/print/Article/77>;
- VYNNYČUK, Jurij et al.: Chachacha (překlad Rita Kindlerová). Kniha Zlín, Zlín.

Zdroje v ukrajinštině a ruštině

Архангельська, Алла. Актуальні питання перекладу: міжмовний та міжкультурний вимір. Колективна монографія. Оломоуц, Університет Палацького в Оломоуці, 2014, 217с., ISBN978-80-244-4392-8.

Батіна, Ірина et. Теорія та практика перекладу, Київ, Київський університет права, 2011.

Біблія або Вічне Євангеліє / Библия или Вечное Евангелие. Український і російський паралельні переклади з грецької, єврейської та арамейської: Валерій Громов. Київ: Voanerges Ministry LLC. 2020. 2544 стор.

Винничук Юрій. Ги-ги-и. – Х.: Фоліо, 2015. - 345 с.

Винничук Юрій. Легенди Львова. — Харків: Фоліо, 2018. — 412 с.: ілюстр. ISBN 978-966-03-8222-0

Влахов, С., Флорин, С. et. Непереводимое в переводе (реалии), Москва, Мастерство перевода, 1980.

Дрозда Андрій et., „Переборхес недалеко, або Повна бочка прецлів”, <http://litakcent.com/2012/12/18/pereborhes-nedoeoko-abo-povna-bochka-precliv/>.

Закордонець, Галина, et. Перекладацька спадщина М. Рильського як невід’ємна частина взаємозбагачення культур, Філологічний дискурс, Хмельницький: Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2015.

Зорівчак, Роксолана, et. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози), Львів, Видавництво при Львівському державному університеті, 1989.

Зорівчак, Р.П., et. Реалія в художньому мовленні, Львів, Іноземна філологія.

Зорівчак, Р.П., et. Статус реалії як перекладознавчого терміна, Київ, Теорія і практика перекладу, 1985.

Кальниченко, Олександр, Кальниченко, Наталя et. Микола Лукаш як теоретик перекладу: актуальність теоретичного спадку, Харків, Філологічні науки, 2010.

Комиссаров, В. Н. et. Теория перевода (лингвистические аспекты), Москва, Высш. шкл., 1990.

Красуля, Олена, Жанрова специфіка дитячої прози Юрія Винничука et. Матеріали студентських наукових читань, вип.4, Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг, 2018.

Левицкая, Т.Р., Фитерман, А.М., et. Проблемы перевода, Москва, Международные отношения, 1976.

Мишанич, О. В. . Главачек Франтішек // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України,

НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30285.

Мірам, Г. Е. et. Основи перекладу, Київ, Ельга, Ніка-Центр, 2002.

Пшемислав, Ліс-Маркевич, Філософсько-мистецький портрет Юрія Винничука, et. STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA, vol. VIII/1: 2020, pp. 267–279.

Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. — М., 1974.

Россельс ,Владимир, , et. Сколько весит слово, Москва, Советский писатель, 1984 .

Хворова, Альона, et. Культурні реалії як відображення національних особливостей Німеччини та США та їх переклад н українську мову: дипломна робота маг., Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. В.Лазаряна, Дніпро.

Холод, Уляна et.Транспозиція модального рівня та інтенсивності тексту у перекладах художньої літератури, Оломоуц, Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

Семків, Ростислав et. Юрій Винничук як центральна постать Галицької бурлескної літератури,http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10930/Semkiv_Yuriy_Vynnyshuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Шмігер, Тарас, et. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя, К: Смолоскип, 2008.

Шмігер Тарас, Олександр Фінкель – теоретик українського перекладу // Григорій Кочур і український переклад: Матеріали міжнар. наук. -практ. конф., К.; Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р. / Редкол. О. Черданченко (голова) та ін. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004.– С. 272-278.

Internetové zdroje:

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/134785/SpisyFF_436-2015-1_7.pdf?sequence=1

<http://referatu.net.ua/referats/54/44648/?page=7>

<http://litopys.org.ua/ukrmova/um37.htm>

http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v18/part_2/40.pdf

<http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/38/>

<https://fabulabook.com/writer/yurij-vynnyuk/>

<http://www.greenpes.com/index.php?page=press&about=books&item=677&offset=2>

<https://www.writers.in.ua/writer/yuriy-vynnychuk/>

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=reálie&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

Vojar – боярин
Bojarní čeledín – боярський челядник
Brána – брама
Dence – дно
Dněstr – Дністер
Dům – хата
Džbán – гладущик
Chán – Хан
Chán Telebuha – Хан Телебуга
Církevní roucha – церковні шати
Haličská brána – Галицька брама
Hodiny, ciferník – дзигар
Horda – Орда
Hospoda – шинок
Hospoda – заїзд
Ikona – ікона
Ivana Kupala – Івана Купала
Játvigové – ятвяги
Katedrální hřbitov – катедральний цвинтар
Klepar – Клепарів
Kněz – священник
Korule – баня
Korouhvé – хоругви
Korunní hejtman – коронний гетьман
Kostel otců bernardinů – Костел отців Бернардинів
Kozáci – козаки
Kupcový dům – купцева садиба
Leví hora – гора Лева

Lublinská unie – Люблінська унія
Lvov – Львів
Martinov – Мартинів
Osada Kapradí – урочище Папороть
Pan - Дідич
Paní – ляхи
Pergamen – Волова шкура
Pijácké písňě – батярські пісні
Pirohy – пироги, вареники
Písař – писар
Poddanství – панщина
Polská zem – земля лядська
Politbyro – політбюро
Poklad – скарбниця
Porěvku – нісенітниця
První kohouti – перші півні
První třída – перша кляса
Pytel – лантух
Stanislav z Koněspole – Станіслав з Кінець – Поля
Studenti – школярі, (студенти старшої школи того часу)
Soudce – лавник
Šenk – шинок
Šlechtič – шляхтич
Šufragán – суфраган
Radnice – ратуша
Radní – радник
Rákoti – плавні
Rybník Sobka – став Собка

Rynek – Ринок

Rytíř – посадник

Řád piaristů – Орден піярів

Říčka Soroka – річка Сорока

Tataři z hordy – ординці

Temryčivský lán – Темиричівський лан

Plary – пазурі

Třetí kohouti – треті півні

Vlčí hora – Вовча гора

Vojvoda – воєвода

Vulka – Вулька

Vynnyky – Винники

Zabrat víc času – Воловодити

Zajatí lidé – ясир

Zelena – Зелена вулиця

Zvonice – Дзвіниця

Župan – Жупан

Slovní reálii frazeologismů

1. Братися до роботи – dát se do práce
2. Вдарити в дзвони – udeřit do zvonů
3. Впертися мов віслиук – Umanutý jako osel
4. Замок і ні шелесть – Ticho jak po pěšině
5. Ити, як той бузьок по болоті – Zvedat nohy, jak čáp v blátě
6. Не в тім'я биті - už jsme něco uměli
7. Не буде пари – з'їдять татари - Jedna bude opuštěná jako palec
8. Жабі по коліна – Žabě po kolena
9. Капотіло, як з ринви - Tekly slzy jako hrachy
10. Мов корова злизала – Ticho jako v hrobě
11. Рости мов на дріжджах – Vyrůstla živena
12. Пари з вуст не пускати – Ani nehlesnout
13. Піймати за язика – Vzat za slovo
14. Повернути на сво добро – Vrátit se na své sídlo
15. Проходу не давати – Plest se pod nohy

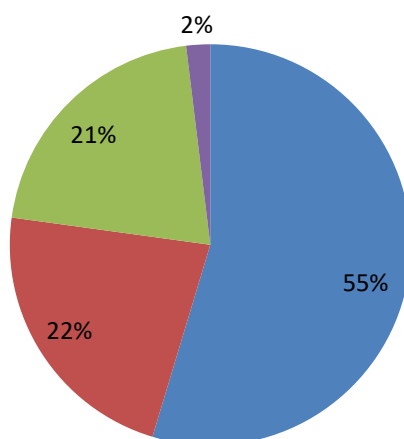
16. Стоїть як вкопаний – Stojí jako by spadl z višně.

17. Від пецьки до тецьки – Od hlavy k patě

18. Як пироги в маслі – Jako punček v másle

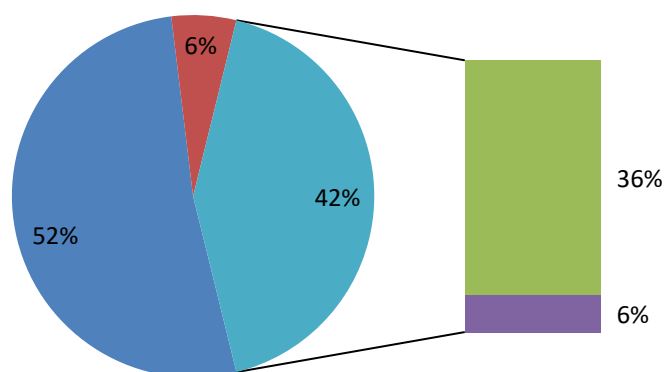
Klasifikace reálii podle Roksolany Zorivčak

■ Jednočlenné reálie ■ Mnohočlenné reálie ■ Realie frazeologismy ■

Klasifikace podle typu překladu reálií

- Hyperonimické přejmenování
- Kombinovaná renominace
- Transkripce
- Transpozice na konotativní úrovni

Anotace

Název diplomové práce:	Překlad reálií v dílech Jurie Vynnyčuka z ukrajinštiny do češtiny
Název diplomové práce v anglickém jazyce:	Translation of realia in works of Yuriy Vynnychuk from Ukrainian to Czech language
Anotace diplomové práce:	<p>Diplomová práce pojednává o problematice překladu reálií v rozmezí českého a ukrajinského jazyka. Práce obsahuje dvě části: teoretickou a praktickou. Teoretická část se dále dělí na tři podkapitoly, kde hovořím o obecné teorii. Nejprve jsem se pokusila vymezit roli překladu v mezilidské komunikaci. První teoretická část se věnuje obecné teorii a vymezením pojmů. Ve praktické části se věnuju rozpracování překladu reálií ukrajinského jazyka, frazeologismů, způsobům převodu reálií.</p> <p>Cílem diplomové práce je určit definici pojmu „reálie“. Otázkou definici termínu „reálie“ se zabývá mnoho českých, ukrajinských a světových vědců: Jiří Levý, Maksym Rylskyj, Vilem Komisarov, Roman Jakobson, Vilém Mathesius atd.</p> <p>Materiálem posloužila díla „Chachacha“, „Příběhy z Haliče“.</p>
Klíčová slova:	Translatologie, překlad uměleckého textu, tlumočení, mezilidská komunikace, dějiny překladu, čeština, ukrajinština, klasifikace reálií, reálie, výchozí jazyk, cílový jazyk, kulturní bariéra, překladatel.
Přílohy vázané v práci:	<p>Slovník reálií</p> <p>Klasifikace reálií podle Roksolany Zorivčak Klasifikace podle typů překladu reálií</p>
Rozsah práce:	151 226 znaků včetně mezer
Jazyk práce:	čeština